

Outi Aho-Kerttula

**KUVATAIDE
MAAHANMUUTTAJANAISTEN
KUNTOUTTAVASSA
TYÖTOIMINNASSA**

Opinnäytetyö

Sosiaalialan koulutusohjelma

Toukokuu 2016

Tekijä/Tekijät	Tutkinto	Aika
Outi Aho-Kerttula	Sosionomi	Toukokuu 2016
Opinnäytetyön nimi		44 sivua
Kuvataide maahanmuuttajanaisten kuntouttavassa työtoiminnassa		
Toimeksiantaja		
Sotek-säättö		
Ohjaaja		
Lehtori Harri Mäkinen		
Tiivistelmä		
Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena oli suunnitella ja toteuttaa kuvataide-toimintaa kuntouttavassa työtoiminnassa oleville maahanmuuttajanaيسille. Kuvataide-toiminnassa sovellettiin ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmiä. Toiminnan tarkoituksena oli aktivoida maahanmuuttajanaisia ilmaisemaan ja jäsentämään omia ajatuksiaan ja toiveitaan. Merkityksellistä kuvataidetyöskentelyssä oli sen painottuminen toiminnallisuuteen. Kuvallista ilmaisua oli mahdollista käyttää puheen asemasta tai sen apuna sekä yleisesti itseilmaisun välineenä. Monikulttuurisessa sosiaalityössä mahdollistetaan kuvataideterapeuttisten menetelmien avulla asiakkaan omien voimavarojen tunnistaminen sekä sen havaitseminen, missä on onnistuttu ja mitkä ratkaisut ovat olleet oikeita. Taidetoiminnan on todettu olevan yksi parhaista tavoista kehittää luovaa ilmaisukykyä. Ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmissä olennaista on itse luova prosessi, ei niinkään taiteen tekemisen taito. Keskeisessä roolissa ovat luovuuden ja mielikuvituksen lisäksi mahdollisimman kokonaisvaltainen ja kritiikitön työskentely. Neljä kertaa kokoontunut ryhmä muodostui kuudesta maahanmuuttajanaisestä, jotka olivat iältään 30 - 54-vuotiaita. Heidän lähtömainaan olivat Venäjä, Ruanda ja Burma. Suomessa naiset olivat asuneet keskimäärin 6 - 8 vuotta. Täällä hankittu työkokemus oli saatu työkokeilun ja kuntouttavaan työtoiminnan kautta. Suurimpia työllistymisen esteitä heidän kohdallaan ovat heikko suomen kielen taito sekä eräänlainen näköalattomuus. Jokaisen ryhmäkerran lopussa osallistujilla oli mahdollista sekä antaa haluamaansa palautetta että kertoa toiminnan aikana heränneistä ajatuksista. Toiminnasta saatu myönteinen palaute sekä aktiivinen osallistuminen tukevat näkemystä menetelmän soveltumisesta osaksi maahanmuuttajanaisten ryhmätoimintaa. Omien teosten avulla osallistujilla oli selvästi mahdollista tuoda esille myös tulevaisuutta koskevia ajatuksia, toiveita ja tavoitteita. Opinnäytetyössä testattua toimintamallia voidaan jatkossa hyödyntää toteutettaessa vastaavan tyyppistä ryhmätoimintaa tämän tyyppisille asiakasryhmille. Teoksista koottu työsaliin ripustettu näyttely toi voimaannuttavaa näkyvyyttä naisten toiminnalle.		
Asiasanat		
Maahanmuuttajanaiset, kuntouttava työtoiminta, ekspressiivinen kuvataideterapia, taideterapeuttiset menetelmät		

Author (authors)	Degree	Time
Outi Aho-Kerttula	Bachelor of Social Sciences	May 2016
Thesis Title		
Visual Art as Functional Rehabilitation with Female Immigrants		44 pages
Commissioned by		
Sotek-säätiö		
Supervisor		
Harri Mäkinen, Senior Lecturer		
Abstract		
The purpose of this functional thesis was to plan and actualize therapy workshops for female immigrants by the means of visual art. It is aiming to activate female immigrants to express and analyze their own wishes and thoughts. The significance of using visual arts as a method is based on its functionality. Visual arts can be used as a means of expression instead of talking or as a support for it. Multicultural social work can utilize methods of visual art therapy to support its clients in recognizing their own resources and successes as well as right solutions. Arts is regarded one of the best means of developing creative articulacy. Expressive art therapy emphasizes creative process over the expertise in art making. Creativity and imagination along with holistic and non-critical working is crucial. The group consisting of six female immigrants aged between 30 and 54 came together four times. Their origin was Russia, Rwanda and Burma and they had stayed in Finland for 6 -8 years. Their work experience in Finland was based on work trials and functional rehabilitation. The main barrier to their employment is a lack of proficiency in Finnish language in addition to missing future perspective. In the end of each group session the participants had a possibility to give feedback. They could also describe their thoughts awakened by the actions. The positive feedback as well as active participation give reason to assume that this kind of a form of action would be applicable part of female immigrant group functions. It could be seen, that immigrants' pieces of art can express their own thought and aims concerning the future as well. The findings of this thesis can further be applied to similar group functions. The exhibition of the work of arts made by these immigrant women also made visible their acculturating efforts.		
Keywords		
documentation, model, thesis, report writing		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	MAAHANMUUTTAJAT SUOMESSA	7
2.1	Maahanmuuttajien määrällinen kehitys.....	7
2.2	Maahanmuuton perusteita	8
2.3	Maahanmuuttajat ja työllistyminen.....	9
2.4	Maahanmuuttajanaisten kotoutumiseen ja työllistymiseen liittyviä haasteita	10
3	KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA	11
3.1	Kuntouttava työtoiminta Sotek-säätiöllä.....	13
3.2	Maahanmuuttajanaiset kuntouttavan työtoiminnan asiakkaina	13
4	KUVATAIDETERAPIAN SYNTY JA KEHITYS OSAKSI SOTE-ALAN TYÖTÄ.....	15
4.1	Kuvataideterapian historiaa	15
4.2	Kuvataiteilijat terapeutteina Suomessa.....	16
5	TAIDETERAPIAN OSA-ALUEET JA MAHDOLLISUUDET.....	17
5.1	Ekspressiivinen kuvataideterapia.....	18
5.2	Ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmät maahanmuuttajanaisten ryhmätoiminnassa	19
6	MAAHANMUUTTAJA-ASIAKKAIDEN OHJAUKSESSA HUOMIOITAVIA ASIOITA....	21
6.1	Ohjaaminen on dialogia ja vuorovaikutusta	22
6.2	Kulttuurin vaikutus ryhmätoimintaan	23
7	TOIMINNAN TOTEUTUS	24
7.1	Työsuunnitelma.....	24
7.2	Lähtökohtia	25
7.3	Valmistautuminen	26
7.4	Osallistujat	27
7.5	Tila ja välineet	28
7.6	Arviointisuunnitelma.....	29
7.7	Ryhmäkerrat	30
8	ARVIOINTI.....	38
8.1	Toiminnan merkitys ja tavoitteet	38
8.2	Havainnointiin perustuvaa arviointia	39

8.3 Ryhmän antama suullinen palaute.....	40
8.4 Johtopäätökset ja kehittämishaasteet.....	41
9 POHDINTA.....	43
LÄHTEET	45

1 JOHDANTO

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena oli suunnitella ja toteuttaa kuntouttavassa työtoiminnassa oleville maahanmuuttajanaيسille kuvataidetoimintaa, jossa sovelletaan ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmiä. Toimintaa voi kutsua myös ekspressiiviseksi kuvataideilmaisuksi, joka perustuu kuvataiteellisiin keinoihin ja siihen, että toiminta itsessään on terapeutista.

Opinnäytetyön tilaajana on Sotek-säätiö, joka on vammaisten ja vaikeasti työllistyvien palveluja tuottava organisaatio. Toivomus maahanmuuttajanaيسille suunnatusta kuvataideryhmästä aiheena tuli tilaajan taholta. Tilaajaa kiinnosti luovien toimintojen, kuten kuvataidetoiminnan käyttäminen osana kuntouttavan työtoiminnan ryhmätoimintaa. Kuvataidetoiminnan avulla on mahdollista monipuolistaa ja tuoda vaihtoehtoja pajoilla tapahtuvaan ryhmätoimintaan.

Opinnäytetyön kohderyhmäksi valikoituivat maahanmuuttajanaيسet monestakin syystä. Maahanmuuttajanaيسilla usein havaitun näköalattomuuden lisäksi yhteisöllisistä kulttuureista tulleiden maahanmuuttajanaيسien toiveet eivät yleensä kohdistu omaan vaan ensisijaisesti lasten ja perheen hyvinvointiin. Taideterapeuttisten menetelmien avulla on todettu olevan mahdollista kannustaa yksilöitä tuomaan esille myös omia toiveita ja mielipiteitä sekä samalla vahvistaa itseilmaisua ja aktivoitumista.

Aiheen tekee ajankohtaiseksi maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden kasvava määrä, johon vaikuttavat sekä turvapaikan hakijoiden määrällinen kasvu että maamme vaikea työllisyystilanne. Kuntouttava työtoiminta on jatkuvan kehittämisen kohteena pyrittäessä vastaamaan erilaisten ryhmien vaatimiin tarpeisiin.

Aihe on mielestäni kiinnostava myös ammatillisen kehittymisen kannalta. Toiveenani oli tehdä opinnäytetyö, joka liittyy kuntouttavaan työtoimintaan ja kuvataiteeseen. Olen toiminut Sotek-säätiöllä työvalmentajana kuntouttavassa työtoiminnassa ja suorittanut kuvataiteen opintoja. Olen myös osallistunut koulutuspäiviin, joissa olen perehtynyt taideterapeuttisten menetelmien käyttöön ryhmätyön välineenä. Valmista opinnäytetyötäni on mahdollista jatkossa hyödyntää menetelmäoppaana toteutettaessa taideterapeuttisiin menetelmiin perustuvaa toimintaa.

Opinnäytetyöni muodostuu kahdesta osiosta, jotka ovat teoriaosuus ja käytännön toteutus. Teoriaosiossa kuvaan maahanmuuton nykytilaa, kuntouttavaa työtoimintaa ja maahanmuuttajanaisten työllistymiseen liittyvää problematiikkaa. Käsittelen ohjaajan näkökulmasta niitä tekijöitä, jotka on hyvä ottaa huomioon toimittaessa monikulttuurisen ryhmän kanssa. Kuvaan myös taide-terapian historiaa, taidetyöskentelyä ja ekspressiivistä kuvataideterapiaa menetelmällisenä välineenä. Käytännön osiossa kuvaan kuvataideryhmän valmistelua ja toteutusta ryhmäkertoineen sekä niiden arviointia ja palautetta.

Toiminnallinen osuus on toteutettu neljänä ryhmäkertana, johon osallistujat ovat valikoituneet oman mielenkiintonsa perusteella. Ryhmäkerrat koostuivat alun ohjeistuksesta ja toimintaan virittäytymisestä, sekä kuvataidetyöskentelystä ja lopussa pidettävästä palauteosuudesta. Toiminnan toteutuksessa olen hyödyntänyt sekä kirjallisuudesta löytämäni teoriatietoa, että kokemukseen perustuvaa tietopohjaa.

2 MAAHANMUUTTAJAT SUOMESSA

2.1 Maahanmuuttajien määrällinen kehitys

Aikaisemmin Suomi on ollut maastamuuttomaa, ja täältä on lähdetty muualle työn perässä. Maahanmuutto on 1980-luvulta alkaen painottunut perheen yhdistämisestä tai pakolaisuudesta johtuviin syihin, kun se aikaisemmin on ollut työperusteista. Maahanmuuttajien vuosittainen määrä oli 1990-luvulla noin 13 000 henkeä. Maahanmuuttajien määrä on kasvanut tasaisesti 2000-luvulle tultaessa, ja viime vuosien aikana on Suomeen vuosittain muuttanut noin 30 000 henkilöä. Suurimman vieraskielisen ryhmän muodostavat Venäjältä ja Virosta saapuneet sekä näiden maiden kieliä puhuvat ihmiset. Ulkomailta syntyneitä on eniten entisestä Neuvostoliitosta, Virosta ja Ruotsista. (Väestöliitto 2015.)

Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2014 Suomeen muutti ulkomailta 31 510 henkeä joista 7 860 oli Suomen kansalaisia. Ulkomaille muutti Suomesta 15 490 henkeä, joten maahanmuuton netto oli vuoden 2014 aikana yhteensä 16 020 henkeä, mikä on 2 030 vähemmän kuin vuonna 2013. (Sisäministeriö 2016.)

Vuonna 2015 Saapui Suomeen 32 476 turvapaikanhakijaa. Suomeen saapuneiden turvapaikanhakijoiden määrä on 2000-luvulla vaihdellut vuosittain noin 1 500 ja 6 000 hakijan välillä. Vuonna 2014 turvapaikanhakijoita oli 3 651.

Yksiselitteistä syytä turvapaikanhakijoiden määrän kasvuun ei löydy, mutta syitä voi hakea lähtö- ja kauttakulkumaista. Suomen sosiaaliturva tai työllisyystilanne ei ole erityisen houkutteleva verrattuna muihin Länsi-Euroopan maihin. Yhtenä vetovoimatekijänä voi kuitenkin mainita sen, että Suomi on turvallinen maa asua. (Sisäministeriö 2016.)

Yhä suurempi osuus Eurooppaan saapuvista turvapaikanhakijoista on naisia ja lapsia. Vastaanottoa Kreikka ja Balkanin maat eivät ole kyenneet vaurautumaan naispakolaisten erityistarpeisiin. Euroopan maat ovat kiristäneet rajavalvontaansa, ja moni on joutunut turvautumaan ihmissalakuljettajaan. Tämä lisää naisten riskiä joutua ahdistelun tai raiskauksen uhriksi. YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n tiedotteen mukaan tammikuussa 2016 Eurooppaan tulleiden naisten osuus on kasvanut puolella viime kesästä ollen nyt 21 prosenttia. Tällä hetkellä turvapaikanhakijoista 34 prosenttia on lapsia. Miesten osuus on laskenut 73 prosentista 45 prosenttiin. (Yle uutiset 2016.)

2.2 Maahanmuuton perusteita

Tämän hetken pakolaiskriisi on toisen maailmansodan jälkeisistä pakolaiskriiseistä suurin. YK:n pakolaisjärjestöltä saaduissa tiedotteissa kerrotaan kymmenien miljoonien ihmisten joutuneen pakenemaan kodeistaan sotia, vainoja ja konflikteja. Vuosia jatkunut Syyrian sota yksin on aiheuttanut yli kymmenen miljoonan ihmisen paon kotimaastaan. Suomea ja muita EU-maita koskevat kansainväliset sopimukset velvoittavat ottamaan vastaan turvapaikanhakijoita, jotka tarvitsevat kansainvälistä suojelua. (Sisäministeriö 2015.)

Aikaisemmin, ennen vuotta 2015, jolloin turvapaikanhakijoiden määrä nousi huomattavasti, tavallisin peruste maahan muuttoon sekä Suomessa että muissa EU-maissa oli perhesyyt. Perhesyillä tarkoitetaan tässä tapauksessa avioitumista pysyvästi Suomessa asuvan henkilön kanssa. Muita yleisiä perusteita ovat olleet kansainvälinen suojelu sekä työ- tai opiskelupaikka. Inkerinsuomalaisia saapui 1990-luvulla Suomeen huomattavia määriä. Nykyisin enää muutama henkilö vuodessa saa oleskeluluvan suomalaisen syntyperän perusteella. Tutkittaessa maahanmuuttajien elämää esimerkiksi vuosikymmenen aikajänteellä on todettavissa, että noin 20 prosenttia ulkomailla syntyneistä ei enää asu Suomessa. Tosin osa poismuuttaneista muuttaa Suomeen takaisin. Kansainvälinen muuttoliike onkin paljon oletettua aktiivisempi ilmiö. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2015.)

2.3 Maahanmuuttajat ja työllistyminen

Suomessa työn rooli on keskeinen, ja sen nähdään liittyvän sekä perustoi-mentuloon että -turvallisuuteen, sillä yhteiskunta on rakennettu kahden palkkatyötä tekevän aikuisen mallille. Tämä tulee monelle Suomeen muuttavalle yllätyksenä. Työmarkkinaintegraation katsotaankin olevan merkittävässä osassa kotoutumista ja kotouttamispolitiikkaa. Työministeriön keskeinen asema maahanmuuttoasioissa vielä korostaa työn merkitystä Suomessa, jossa työ muodostuu osaksi identiteettiä. (Martikainen & Tiilikainen 2007, 30–31.)

Maahanmuuttajien työllistyminen nähdään haastavampana kuin kantasuomalaisten. Maahanmuuttajien työllistymisessä on tutkimusten perusteella kuitenkin tapahtunut kohentumista ensimmäisen kymmenen vuoden aikana Suomeen muutosta. Iso osa on työllistynyt, ja joukossa on ryhmiä, jotka ovat työllistyneet jopa kantasuomalaisia paremmin. Turvapaikan saaneista vanhuuseläkeikäisten osuus on vähäinen, ja pääsääntöisesti turvapaikan saaneiden keski-ikä on työllistymisen kannalta edullinen. Tilanne on kuitenkin tämänhetkinen taloustilanne huomioiden haasteellinen, sillä näin suuria tulijamääriä ei ole vuosikymmeniin jouduttu lyhyessä ajassa sulauttamaan työmarkkinoille. (Pärssinen 2015.)

Maahanmuuttajaväestö poikkeaa ikärakenteeltaan kantaväestöstä siten, että he ovat pääsääntöisesti työikäisiä henkilöitä, jotka käyttävät työllistymis-, sosi- aali- ja terveystalvueluita. Huomion arvoista on myös se, että heidän koulutuk- sensa ja aikaisempi työkokemuksensa sekä palveluiden käyttö pohjautuvat lähtömaista saatuihin kokemuksiin, mikä on vaikuttanut lainsäädännön ja pal- velujärjestelmän kehittämis- ja muutostarpeisiin. Tämän hetkisenä tavoitteena on edistää kotoutumista erilaisin toimenpitein kuten kotoutumissuunnitelman avulla. (Härkäpää 2015, 5.)

Koko maassa työttömänä maahanmuuttajista oli kolmannes. Työttömänä ole- vien määrään sisältyvät sekä turvapaikanhakijat että kaikki muut maahan tul- leet ulkomaalaiset. Maahanmuuttajien työllistämistä vaikeuttaa ja hidastaa puutteellisen kielitaidon lisäksi asianmukaisen koulutuksen puuttuminen. Maahanmuuttajia on pyritty työllistämään hoiva-, rakennus- ja palvelualoille. Valtio aikoo kehittää maahanmuuttajien kotoutumista siten, että heidän olisi mahdollista tulevaisuudessa yhdistää työnteko ja opiskelu. (Mentula 2016, 7.)

2.4 Maahanmuuttajanaisten kotoutumiseen ja työllistymiseen liittyviä haasteita

Maahanmuuttajanaiset työllistyvät yleisesti miehiä heikommin kaikissa maahanmuuttajaryhmissä. Useat eri tekijät vaikuttavat maahanmuuttajanaisten työllistymiseen. Näitä ovat kielitaito, syrjintä, kulttuuriset seikat, koulutus ja ikä. Erityisen vaikeaksi on osoittautunut musliminaisten työllistyminen. Joillakin maahanmuuttajaryhmillä perheen suuri lapsimäärä voi vaikeuttaa osallistumista työelämään. Työmarkkinoille pääsyä hankaloittavat myös ammatilliset hierarkiat ja erilaiset sukupuolijärjestelmät. Usein maahanmuuttajanaisilta puuttuu Suomessa vaadittava ammatillinen koulutus, jonka hankkiminen on vaativaa ja aikaa vievää. (Martikainen & Tiilikainen 2007, 30–31.)

Kortessalon (2013, 2) mukaan erityisen haastavassa asemassa ovat ne maahanmuuttajanaiset, jotka ovat kotoutumisaikana olleet sairauden tai äitiyden vuoksi poissa kouluttautumismahdollisuuksista ja työmarkkinoilta. Kotouttamisen toimenpiteisiin osallistuminen on myös voinut keskeytyä useampien raskauksien vuoksi. Tästä syystä onkin nähty tarvetta sellaisten erillisten ryhmien muodostamiselle kuten maahanmuuttajanaiset tai -miehet tai muut etniset ryhmät.

Maahanmuuttajanaisen rooli perheessä ja suvussa sekä työelämässä ja yhteiskunnassa ovat usein vastakkain Suomessa käydyssä maahanmuuttajakeskusteluissa. Itsestään selvänä pidetään jakoa perhesidonnaisen ja alistetun sekä perhevelvoitteista vapaan itsenäisen naisen välillä. Keskustelussa suomalainen nainen edustaa itsenäistä ja vapaata naista maahanmuuttajanaisen edustaessa kyseenalaista naiseutta. Maahanmuuttajanaisen perheen ja suvun katsotaan olevan ongelmien ja yksilön oikeuksia polkevien käytäntöjen kuten pakkoavioliittojen, perheväkivallan ja sukupuolielinten silpomisen pääasiallinen aiheuttaja. Kun maahanmuuttajanainen korostaa perheen ja suvun merkitystä, se nähdään yleisesti kielteisenä asiana. Kuitenkin perhe ja suku ovat uudessa elinympäristössä maahanmuuttajanaiselle selviytymisen kannalta merkittävä voimavara. Puhuessaan elämästään he joutuvat käsittelemään perhekeskeisen ja itsenäisen naisen vastakkainasettelua sekä käyttämään keskusteluissa käytettyjä yleisiä pintapuolisia käsitteitä rakentaessaan itsesymmärrystään. Työllistymisen vaikeudet eivät yleensä johdu negatiivisesta suhtautumisesta työssäkäyntiin vaan koulutuksen ja kielitaidon puutteesta ja

monilapsisen perheen tuomista vaatimuksista sekä suomalaisen työelämän ja yhteiskunnan kielteisestä asenteesta. (Säävälä 2007, 77.)

Maahanmuuttajanaishilla, jotka ovat tulleet pakolaisina ja turvapaikanhakijoina maahan, on usein traumaattisia kokemuksia, jotka ovat syntyneet entisessä kotimaassa tai muuttomatkan aikana. Suomalaisten on vaikea ymmärtää näitä traumaattisia kokemuksia omien kokemustustensa perusteella. Rauhan aikana syntyneen Suomessa eläneen ei ole tarvinnut kokea mitään vastaavaa. Suurin osa pakolaisista ja turvapaikanhakijoista on joutunut kokemaan sotimista, kidutusta, vainoa, pahoinpitelyä, raiskauksia tai joutunut todistamaan lähisukulaisten, perheenjäsenten, ystävien katoamisia, kuolemia ja murhia. Tosiasiassa osa elää edelleen tilanteessa, jossa perheenjäsenet tai sukulaiset ovat sodan keskellä tai jatkuvan uhan alla. (Buchert 2015, 115–116.)

Ammattilaisten mukaan näiden ihmisten traumat nousevat esiin hyvin eri tavoin muuton jälkeen. Yleistä on, että näiden ihmisten tilanteessa yhdistyy traumatausta sekä uuteen maahan muuttamiseen ja asettumiseen liittyvät ongelmat, jotka ovat henkisesti vaativia kenelle tahansa ratkaistavaksi. Uuteen maahan pakolaisena tai turvapaikanhakijoina muuttaneiden ihmisten odotukset saattavat myös olla epärealistisia. Odotusten toteutuminen ja elämän aloittaminen uusissa olosuhteissa ilman asioiden hoitamiseen tarvittavaa kielitaitoa ja tukiverkostoa osoittautuu usein liiankin raskaaksi. Heidän pitäisi samanaikaisesti opiskella kieltä ja järjestää arkielämää sekä itselle että perheelle ja myöhemmin löytää myös opiskelu

- ja työpaikka. (Buchert 2015, 116–117.)

3 KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA

Kuntouttava työtoiminta on sosiaalihuoltolain mukaista sosiaalipalvelua, jonka kehittämisestä ja lainsäädännöstä vastaa sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntouttavan työtoiminnan tehtävänä on ehkäistä työttömyydestä johtuvia kielteisiä vaikutuksia parantamalla henkilön työ- ja toimintakykyä, sekä elämän- ja arjenhallintaa. Kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksena on ehkäistä syrjäytymistä työtoiminnan ja muiden palveluiden avulla. Kunnan velvollisuus on järjestää kuntouttavaa työtoimintaa niille henkilöille, jotka ovat olleet pitkään työttöminä ja jotka saavat joko työmarkkinatukea tai toimeentulotukea. On huomi-

oitava, että kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden työ- ja toimintakyvyn tulisi olla sellainen, että se estää heitä osallistumasta TE-hallinnon ensisijaisiin palveluihin. (Sosiaali- ja terveysministeriö.) Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (28.12.2012/937) määrittelee kuntouttavan työtoiminnan olevan tarkoitettu jo pidempään työttömänä olleille työmarkkina- tai toimeentulotukea saaville henkilöille. Lain keskeisenä ajatuksena on tiivis yhteistyö kuntien ja työ- ja elinkeinotoimistojen (TE-toimisto) kesken. (Sosiaali- ja terveysministeriö.)

Kuntouttava työtoiminta voi olla joko työtoimintaa tai ryhmätoimintaa. Sen sisältöä ei ole tämän tarkemmin laissa määritelty. (THL 2014.) Tällä hetkellä kuntouttavaa työtoimintaa järjestetään yksilöllisesti 1 - 4 päivänä viikossa osatai kokopäiväisesti, sen keston ollessa yleisesti 3 - 24 kuukautta. Kuntouttavan työtoiminnan on oltava tavoitteellista, ja sen avulla on pyrittävä edistämään sekä parantamaan asiakkaan toimintakykyä ja elämänhallintaa. Toiminnan tarkoitus on myös luoda polkua kohti työllistymistä tai koulutusta sekä osallisuutta TE-hallinnon työllistymistä edistäviin palveluihin. (Sosiaali- ja terveysministeriö.)

Kuntouttava työtoiminta voi olla kunnan järjestämää työtoimintaa toiminnan sijoituessa kunnan eri toimipisteisiin. Kunta voi myös tehdä sopimuksen kuntouttavasta työtoiminnasta rekisteröidyn yhdistyksen, rekisteröidyn säätiön, valtion viraston tai rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan kanssa. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 30.12.2014/ 1372.) Ennen kuntouttavan työtoiminnan aloittamista TE-toimiston ja kunnan virkailijat laativat yhdessä asiakkaan kanssa aktivointisuunnitelman, jossa on sovittu kuntouttavasta työtoiminnasta, sen sisällöstä, tavoitteista ja osallistumispäivien määrästä. (TE-palvelut 2013.) Suunnitelmassa on huomioitu asiakkaan henkilökohtainen tilanne, jonka mukaan määritellään asiakkaalle tarjottava palvelukokonaisuus (Sosiaali- ja terveysministeriö).

Työskenneltäessä kuntoutukseen osallistuneiden maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa haasteellisimpia ovat asiantuntijoiden mukaan ne tilanteet, joissa maahanmuuttaja-asiakkaat kokevat erottuvansa kantaväestöön kuuluvista asiakkaista sosiaalisen asemansa, kulttuurin, kielitaidon tai maahanmuutkokokemustensa puolesta. Yhdenvertaisuuden toteutumiseksi olisi kehitettävä niitä palveluita, joissa yhdistyy sekä kuntoutus että suomenkielen

opetus. "Näkökulman tulisikin olla palvelujärjestelmän toimijoissa, ei palvelujen asiakkaita." (Härkäpää 2015, 8-7.)

3.1 Kuntouttava työtoiminta Sotek-säätiöllä

Kotkan kaupunki ostaa osan kuntouttavan työtoiminnan palveluista Sotek-säätiöltä, joka on vuonna 2004 perustettu, aktiivisesti kehittyvä vammaisten ja vaikeasti työllistyvien palveluja tuottava organisaatio. Sotek-säätiöllä kuntouttavaan työtoimintaan on sisällytetty työ- ja yksilövalmennusta sekä ryhmätoimintaa. Työvalmennuksen avulla on tarkoitus edistää asiakkaan työkykyä sekä vahvistaa osaamista. Sotek-säätiöllä kuntouttavaan työtoimintaan sisältyy aina tarvittava määrä yksilövalmentajan tukea. Tuki voi olla käytännön ohjausta liittyen esimerkiksi asumiseen tai asioiden hoitamiseen tai myös terveydentilaan liittyvää ohjausta. Yksilövalmentajan tuki on aina myös työelämään suuntaavaa: koulutusta, valmennusta tai työkokeilupaikan etsimistä jatkopolkuja ajatellen.

Sotek-säätiöllä kuntouttavassa työtoiminnassa työtehtävät suunnitellaan vastaamaan asiakkaan työkykyä, osaamista ja toiveita. Ne voivat olla esimerkiksi käsityötä, kalusteiden kunnostusta, kokoonpanoa ja pakkausta tai kierrätysmyymälätyötä. Asiakkaan tavoitteet laaditaan aina henkilökohtaisesti niin, että lähtökohtana toiminnassa on päivärytmin selkeytyminen sekä työ- ja toimintakyvyn parantuminen. Kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksena on toimia väliaikaisena työvälineenä kohti kouluttautumista tai työllistymistä avoimille työmarkkinoille. Työtoiminnan tavoitteiden täytyessä luodaan asiakkaalle koulutuspolku eteenpäin siirtymisen mahdollistamiseksi. Yleensä kuntouttavan työtoiminnan jakson pituus on 3 - 24 kuukautta. Tarpeen mukaan kuntouttavaa työtoimintaa voidaan myös jatkaa. Työtoimintajakson päätyttyä toimintaan kuuluu sekä asiakkaalle että TE-toimistoon annettava arvio työtoimintajaksosta. (Työllistämispalvelut Sotek.)

3.2 Maahanmuuttajanaiset kuntouttavan työtoiminnan asiakkaina

Kotkan toimintapisteissä Sotek-säätiöllä on kuntouttavan työtoiminnan asiakkaina päivittäin noin 60 henkilöä. Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista maahanmuuttajia on vähintään 30 % ja naisia noin puolet. Yleisimmät lähtömaat naisasiakkaiden kohdalla tällä hetkellä ovat Venäjä, Burma ja Kongo. Maahanmuuttajanaisten aikaisempi työkokemus vaihtelee kodinhoidon tehtävistä

aina korkeampaa koulutusta vaativiin työtehtäviin saakka. Maahanmuuttajanaisten Suomessa hankittu työkokemus perustuu yleisimmin työharjoitteluihin ja kuntouttavaan työtoimintaan.

Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteet laaditaan maahanmuuttajanaisten kohdalla yksilökohtaisesti sosiaalityön ja TE-hallinnon edustajan sekä asiakkaan kesken. Sotek-säätiöllä kuntouttavassa työtoiminnassa oleville maahanmuuttajanaيسille pyritään löytämään sopivat työtehtävät, ja he sijoittuvat yleisesti avustaviin sekä kädentaitoja vaativiin tehtäviin. Usein tavoitteena työtoimintajakson alkaessa on maahanmuuttajanaisten kohdalla fyysisen ja psyykkisen terveyden arvioiminen. Muut tavoitteet liittyvät kielitaidon kehittämiseen sekä työelämässä vaadittavien taitojen vahvistamiseen. Lisäksi tavoitteena on aina myös suomalaisen kulttuuriin omaksuminen ja osallisuus suomalaiseen yhteiskuntaan. Kuntouttavaa työtoimintaa seuraava jatkopolku suuntaa maahanmuuttajanaisten kohdalla yleensä työkokeiluun avustavaan hoitotyöhön tai kaupan alalle taikka kouluttautumiseen. Pyrkimyksenä on työelämään takaisin pääsy sekä koulutusmahdollisuuksien kartoitus.

Kuntouttavaan työtoimintaan sisältyvää ryhmätoimintaa on Sotek-säätiöllä noin 10 % työajasta. Ryhmätoiminta on ennalta suunniteltua, sovittuna ajankohtana pidettävää toimintaa, joka voi sisältää liikuntaa, erilaisia luentoja, opilaitos- ja työpaikkavierailuja, sekä atk- ja hätäensiapukursseja. Opinnäytetyöni taideterapeuttisia menetelmiä hyödyntävä kuvataidetoiminta on sisällytetty tähän ryhmätoimintaan. Sotek-säätiöllä oli henkilöstön osalta kiinnostusta luovien kuvataidemenetelmien käyttämiseen erityisesti maahanmuuttajanaيسille suunnatussa ryhmätoiminnassa.

Taideterapeuttisia menetelmiä soveltava kuvataideilmaisuus vahvistaa useita maahanmuuttajanaisten aktivointisuunnitelmassa määriteltyjä tavoitteita. Edellä mainittujen tavoitteiden lisäksi tavoiteltavia asioita ovat aktivoituminen itseilmaisuun ja luovuuteen, oman tulevaisuuden kartoittaminen sekä käytettävissä olevien voimavarojen löytäminen. Kuntouttava työtoiminta tulee olemaan myös tulevaisuudessa jatkuvan kehitystyön kohteena. Sen tulee olla monipuolista ja kyetä vastaamaan erilaisten asiakkaiden tarpeisiin. Maahanmuuttajanaيسille suunnatuille monikulttuurisille ryhmille on todettu olevan tarvetta. Ryhmässä toteutuu vertaistuki. Yhdistäviä tekijöitä ovat osallistuminen kun-

touuttavaan työtoimintaan sekä esimerkiksi kielitaitoon liittyvät haasteet työhön sijoittumisen suhteen.

Kortessalo (2013) toteaa tutkimuksessaan maahanmuuttajanaisten kokemuksista kuntouttavasta työtoiminnasta työtoiminnan mallin olleen yksi projektin onnistuneista tuloksista. Maahanmuuttajanaiset olivat kokeneet positiivisena normaalia lyhyemmät työpäivät, toiminnan oikeassa työyhteisössä, saamansa onnistumisen kokemukset sekä toiminnasta saadut positiiviset palautteet. Onnistumisen kokemukset olivat olleet naisille erityisen tärkeitä. Ne olivat myös rohkaisseet heitä tekemään ja toteuttamaan opiskelusuunnitelmia. Lisäksi kuntouttavasta työtoiminnasta on ollut hyötyä naisten arkielämässä. Tästä on yhtenä esimerkkinä työtoiminnassa opittu oikea siivoustekniikka. (Kortessalo 2013, 50.)

4 KUVATAIDETERAPIAN SYNTY JA KEHITYS OSAKSI SOTE-ALAN TYÖTÄ

4.1 Kuvataideterapian historiaa

Suomesta ja Espanjasta löytyneet kalliomaalaukset kertovat kuvaa käytetyn yhteisöllisesti jo kymmeniä tuhansia vuosia. Tuhansien vuosien takaa välittyy yhteisöllisyys, symbolisuus ja kuvien tekemiseen liittyvä tarve. Kuvien on päätelty liittyvän yhteisölliseen toimintaan ja rituaalisiin menoihin välittyen uskontojen mukana aina nykyiseen aikaamme asti. Kuvan mieleen ja ruumiiseen liittyvä tervehdyttävä vaikutus on huomattu paljon ennen ajanlaskumme alkua. (Aulio 2009, 13.)

Psykiatrisen hoidon kehittyessä alettiin kiinnittää huomiota potilaiden omaehtoisesti tekemiin kuviin. Vertailtaessa kuvia alkukantaisissa kulttuureissa esiintyneisiin kuviin huomattiin yhtäläisyyksiä sekä energisyydessä että maagisessa käytössä. Voimakkaasti vaikuttavia ja arvoituksellisia kuvia verrattiin lasten tekemiin kuviin pyrkien tällä tavoin selvittämään kuvien merkitystä ja yhteyttä psyyken sairauksiin. Osittain tämän johdosta on lasten kuvallinen tuotanto sekä lapsuus tärkeänä kehitysvaiheena noussut kiinnostuksen kohteeksi. (Aulio 2009, 14.)

1800-luvun loppupuolella herännyt kiinnostus potilaiden tekemiin kuviin näkyi Euroopan maissa sairaaloihin kerättyinä kuvakokoelmina sekä mielisairaaloihin perustettuina taiteen museoina. Kuvamateriaali on ollut hyvin runsasta ja värikästä ja sitä varten oli pyritty luomaan luokitteluperusteita ja termejä. En-

simmäiset tutkimusjulkaisut ovat olleet hyvin hajanaisia ja kuvia ihmetteleviä. Myös vertailevaa tutkimusta alkoi syntyä mielisairaaloissa tehtyjen kuvien pohjalta. Ensimmäisiä tutkimuksia psykiatrisesti sairaiden potilaiden kuvista teki Pariisin yliopistossa lääketieteen professorina työskennellyt Auguste Tardieu vuonna 1872. Näihin varhaisiin tutkimuksiinsa hän valitsi hoitohenkilökuntaan voimakkaimmin vaikuttaneet kuvat. 1800-luvulla englantilaisissa mielisairaaloissa on taidetta käytetty hoitojen osana. (Aulio 2009, 14, 16.)

Käsite taideterapia on tutkimusten mukaan hoitomuotona lähtöisin Englannista 1940-luvulta. Adrian Hill (1895–1977) oli Englantilainen taidemaalari. Hänen kerrotaan olleen uranuurtaja pohdittaessa taideterapian ja taidekasvatuksen välistä keskinäistä suhdetta. Hänen sanotaan myös käyttäneen ensimmäisenä taideterapian käsitettä vuonna 1942. Toinen mainittava brittiläinen uranuurtaja on ollut ensimmäinen National Health Servicen palkkaama, vuonna 1946 työnsä aloittanut taidemaalari Edward Adamson. Hän toimi myös Britannian Taideterapiayhdistys ensimmäisenä puheenjohtajana. Yhdistys oli perustettu vuonna 1964. Adamson ei nähnyt itseään taideterapeuttina vaan taiteilijana ja sanoikin olevansa "sairaalataiteilija" ennemmin kuin taideterapeutti. Tarkasteltaessa Brittiläisen taideterapian historiaa on siinä nähtävissä yhteys sekä taiteilijan identiteettiin että taidekasvatukseen, kun taas muissa Euroopan maissa taideterapia katsotaan pohjautuvan paremminkin lääketieteeseen kuin taiteeseen. (Seeskari 2011, 32–33.)

4.2 Kuvataiteilijat terapeutteina Suomessa

Suomessa taideterapia pohjaa taiteeseen, taiteilijan työhön mielisairaaloissa sekä psykoterapeuttiseen toimintaan. Taideterapeuttisia menetelmiä oli käytössä jo 1960-luvulla mielisairaaloissa, todellinen toiminta alkoi 1970-luvun alussa. Psykiatrisen hoidon kehittyessä havaittiin taideterapian hyöty myös lääketieteellisessä mielessä. Taideterapian tarkoitus tuli kuitenkin paremmin ymmärretyksi vasta näkökannan muuttuessa enemmän terapeuttiseksi. Taide-terapia liitettiin osaksi psykiatrista hoitoa toiminnan aikaisemmin ollessa askartelua tai taidekasvatusta. Toimintana on kuitenkin edelleen myös taidekerhotoimintaa, joka on perustunut vapaaseen taideilmaisuuun ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen. (Seeskari 2011, 33–34.)

Rafael Wardin katsotaan olleen ensimmäisiä suomalaisia taiteilijaterapeutteja. Hän ohjasi Nikkilän sairaalassa vuodesta 1960 vuoteen 1989

taideryhmiä, joissa potilaat työskentelivät säännöllisesti pari tuntia viikossa. Avustajana potilaiden ryhmissä oli usein erikoissairaanhoitaja. Wardi kuvasi itse toimintaansa osaksi sairaalan terapeuttisia toimintoja. Hän totesi antaneensa potilaille mahdollisuuden ilmaista itseään vapaasti erilaisin kuvallisin tavoin. Hän ei pitänyt työtään varsinaisena taideterapiana vaan sanoi sen olevan terapeuttista toimintaa, joka perustui kuvataiteellisiin keinoihin. (Aulio 2009, 34.)

Taideterapian katsotaan 2000-luvulla vakiintuneen osaksi suomalaista terveydenhuoltoa, kuntoutusta ja terapiaa. Taideterapian ja taiteen eri sovellutusmahdollisuuksia käytetään nyt monipuolisesti ja luovuutta lisäävästi sosiaali- ja terveysalantöissä sekä kasvatustyössä ja psykoterapiassa. (Salmela & Hiekkänen 2013, 49.) Rankasen (2011, 22–23) mukaan 2000-luvulla taiteellista ilmaisua on alettu käyttää vuorovaikutussuhteissa ennaltaehkäisevänä, hoitavana ja kuntouttavana menetelmänä sekä yksilö että ryhmätyössä. Luovan ilmaisun tavoitteita asiakkaasta riippuen voivat olla itseymmärryksen, persoonallisuuden ja luovuuden kehittyminen aina psyykkisistä kriiseistä toipumiseen.

Taideterapian sovellutusalue on laaja, eikä se rajoitu pelkästään mielenterveyshäiriöihin ja psyyken ongelmiin. Taideterapiaa on mahdollista käyttää varhaiskasvatuksessa kehityshäiriöiden tai -vammojen kuntoutuksessa sekä ennaltaehkäisevässä työssä tuettaessa identiteetin ja itsetuntemuksen kasvua. Taideterapian menetelmät sekä periaatteet ovat vuosien saatossa erilaisten täydennyskoulutusten myötä kulkeutuneet osallistuneiden mukana taiteen soveltavaan käyttöön, ryhmätyöskentelyyn kehittämään vuorovaikutusta ja luomaan spontaania, vapautunutta ilmapiiriä. (Rankanen 2011, 28.)

5 TAIDETERAPIAN OSA-ALUEET JA MAHDOLLISUUDET

Taide toimii psykoterapian apuvälineenä. Sen lisäksi hyvinvointia voidaan edistää taiteen avulla niin, että puhutaan ennaltaehkäisevästä ja osallisuutta edistävästä työstä. Taideterapian osa-alueisiin lukeutuvat luovat terapiat ja sosiokulttuurinen työ osana hoitoa, kuntoutusta tai koulu- ja työterveyshuoltoa. Kolmantena osa-alueena on taide psykoterapian apuvälineenä. (Rankanen 2011, 27–28.)

Seeskarin (2011, 36) mukaan taideterapia-ala voidaan jakaa kolmeen hieman erilaiseen kategoriaan, joita ovat toiminnallinen taideterapia, tukea antava taideterapia ja kehittävä taideterapia. Jokaisella näistä on omat tavoitteensa ja menetelmänsä. Toiminnallisessa muodossa taideterapia muistuttaa vapaata taidetyöskentelyä ryhmässä tiettyine rakenteineen. Psykoterapiaan ja analyttisen psykoterapian sovellutuksiin liitetään tukea antava sekä kehittävä taideterapia. Rankanen (2011, 27) puolestaan määrittelee taiteeseen perustuvat luovat terapiat taiteen soveltavaan käyttöön kuten sosiokulttuuriseen innostamiseen ja taidetta terveydeksi toimintaan sekä voimautumiseen ja yhteisötaiteeseen.

Toimintaa on nimitetty taideterapiaksi tai terapeutiksi taideilmaisuksi riippuen ohjaajasta sekä hänen työskentelytavasta. Yhteistä on ollut kuvallisen ilmaisun ja taideterapeutista prosessia edistävien menetelmien keskeinen asema. (Rankanen, Hentinen & Mantere 2007, 31). Taideterapian ja taideterapeuttien menetelmien käytöllä katsotaan olevan se ero, *"että kuvataideterapeutti on koulutuksen saanut henkilö, kun taas taideterapeutista menetelmiä voi asiakastyön välineenä käyttää se sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilainen, jolla on riittävä perehtyneisyys kyseisiin menetelmiin."* Perusteluksi taiteen käyttämisen asiakastyössä tekee myös se, että sen harrastamisen on todettu olevan itsessään terapeutista ja siten toimivan itsehoidon välineenä. Taiteen voidaan ajatella toimivan terapeutisesti, vaikka kysymyksessä ei olisikaan varsinainen taideterapia. (Ahonen-Eerikäinen 1996, 12–13.)

5.1 Ekspressiivinen kuvataideterapia

Nykymääritelmän mukaan ekspressiivinen taideterapia voidaan määritellä monitaiteelliseksi ja taiteidenväliseksi eri taidemuotoja yhdisteleväksi terapiaksi. (Rankanen 2011, 21). Suomessa käsitetään ekspressiivinen taideterapian perustuvan pääsääntöisesti kuvalliseen ilmaisuun, johon voidaan yhdistää muita taiteellisia ilmaisumuotoja. Muita ilmaisumuotoja voivat olla kuvan esittäminen tanssin avulla, kuvasta kirjoittaminen tai kertominen. Kuvasta voidaan muodostaa myös esitettävä runo tai improvisoitu näytelmä. Toiminnan terapeutiset vaikutukset syntyvät tekijälleen työskentelyn kautta. Ekspressiivisessä kuvataideterapiassa ei ole oikeaa tai väärää tapaa tehdä töitä. Teokset eivät myöskään ole rumia tai kauniita. Merkityksellistä toiminnassa on eheyttävä ja kohottava vaikutus, johon työskentelyn avulla pyritään. (Lieppinen 2011, 12.)

Ekspressiivisessä taideterapiassa olennaista on itse prosessi, ei taiteen tekemisen taito. Keskeistä prosessissa ovat luovuus ja mielikuvitus. Työskentelyssä ei koskaan kiinnitetä huomiota taiteelliseen lopputulokseen, mikä mahdollistaa työskentelyn mahdollisimman kokonaisvaltaisesti ja kriitikittömästi. Menetelmään liittyy myös se, ettei valmiita töitä koskaan tulkita millään lailla. Työskentelylle voidaan kuitenkin asettaa yksinkertaiset raamit, jotka auttavat työskentelyssä ja ovat hyödyksi improvisaation ja mielikuvituksen ylläpidossa. Työskentely luonteeseen kuuluu eräänlainen yhteys töiden välillä, mikä tekee siitä eräänlaista sarjassa työskentelyä niin, että yhdestä asiasta seuraa aina toinen työn jatkuessa seuraavassa työssä. (Tammi 2011, 49, 51.)

5.2 Ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmät maahanmuuttajanaisten ryhmätoiminnassa

Opinnäytetyön tilaaja toivoi maahanmuuttajanaيسille tuotettavaa luovaa toimintaa, jonka avulla on muun muassa mahdollista vahvistaa itseilmaisua ja löytää uusia voimavaroja. Opinnäytetyöni ryhmätoiminnassa käytettävät ekspressiivisen taideterapian menetelmät lukeutuvat toiminnallisen taideterapian kategoriaan, jossa toiminta perustuu vapaaseen työskentelyyn annetun aiheen ja materiaalien muodostaessa kehyksen.

Monikulttuurisessa sosiaalityössä mahdollistetaan kuvataideterapeuttisten menetelmien avulla asiakkaan omien voimavarojen tunnistaminen, se missä on onnistuttu ja mitkä ratkaisut ovat olleet oikeita. Taideterapeuttisessa menetelmässä käytettävä kuvallinen ilmaisu mahdollistaa kuulluksi tulemisen silloinkin, kun ajatusten esilletuominen on vaikeaa. Kuvan avulla asiakkaan on mahdollista kertoa tulevaisuuden toiveista, tavoitteista ja edistymisestä. (Salmela & Hiekkänen 2013, 48.)

Luovan taideterapeuttisiin menetelmiin perustuvan ryhmätoiminnan tarkoitus näiden maahanmuuttajanaisten kohdalla on kannustaa heitä ilmaisemaan omia toiveita, tavoitteita ja tulevaisuuden suunnitelmia. Se on heille vaikeaa, ja usein he tyytyvätkin hiljaisella tavalla siihen, mitä annetaan. Ekspressiivinen kuvataideterapian menetelmässä tuotetaan kuvia mielikuvituksen avulla niin, että kuvan on mahdollista toimia välineenä voimavarojen tunnistamiseksi ja itsensä näkyväksi tekemiselle. Kuvataide tarjoaa uuden kokemuksen, tuottaa onnistumisen iloa, jonka lisäksi taidetoiminta on yksi parhaimmista tavoista kehittää luovaa ilmaisukykyä.

Ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmien soveltamiseen olen perehtynyt taideterapiakurssin, kirjallisuuden ja käytännön työskentelyn avulla. Maahanmuuttajanaisten ryhmätoiminnassa ekspressiiviseen menetelmään voidaan lukea tehdystä kuvasta kertominen, sekä jatkumo, missä tehty kuva antaa aiheen seuraavalle kuvalle. Ekspressiiviseksi taideterapia menetelmäksi katsotaan myös se luova tapa, jolla kuvia tuotetaan ilman esittävyden tuomia paineita. Ekspressiiviseen taideterapiaan liitetään toiminnan antama mahdollisuus ilmaista ajatuksia ja tunteita kuvien avulla. Toiminta mahdollistaa oivaltamisen kokemuksia ja luovan prosessin parantavia mahdollisuuksia. (Malchiodi 145, 2010).

Gladdingin ja Newsomen (2010, 288–289) mukaan taideterapeuttiset menetelmät sopivat jokaiselle. Käytettäessä kuvallista ilmaisua puheen asemasta tai apuna voi kuvataide toimia sekä itseilmaisun että kommunikaation välineenä. Kuvataideryhmässä toteutetun työn on mahdollista toimia siltana ihmisten välillä herättäen kysymyksiä sekä luoden tunnetiloja ja oivalluksia. Luovien ja terapeuttisten toimintojen sanotaan lisäävän voimavaroja sekä auttavan asiakasta ilmaisemaan itseään tai tilannettaan. Tekijän on mahdollista löytää itseltään henkilökohtaisia voimavaroja sekä uusia oivalluksia. Toiminta mahdollistaa myös kätkeytyneiden asioiden löytämisen ja ymmärtämisen. (Annola 1996, 132).

Merkityksellistä kuvataidetyöskentelyssä on sen painottuminen toiminnallisuuteen, puheen jäädessä toiselle sijalle. Kuvan tekeminen toimii uusien kokemusten mahdollistajana. Luovuuden vaikutus näkyy kaikilla elämänalueilla, eikä sen tarvitse liittyä pelkästään taiteen tuottamiseen. Taidetoiminta on kuitenkin yksi parhaista tavoista kehittää omaa luovaa ilmaisukykyä. Vapauttavaa ja motivoivaa on antaa itselle merkityksellisten kuvien syntyä, ja sen myötä kokea onnistumisen iloa. (Rankanen ym. 2007, 194.)

Saariniemi (2015) kirjoittaa opinnäytetyössään, Maahanmuuttajanaisten kuvataideterapeuttinen toiminta, siitä, että verbaalipuheen tärkeys menettää merkityksensä maahanmuuttajien kohdalla silloin, kun he osallistuvat kuvataideterapeuttiseen toimintaan. Maahanmuuttajat voivat käyttää tuttuja symboleja korvaamaan puutteellista kielitaitoa. Kuvallisen työskentelyn on huomattu edistävän maahanmuuttajan identiteetin vahvistumista ja vähentävän kulttuu-

rien välisiä ristiriitoja. Kuvataide on koettu myös hyvin turvalliseksi tavaksi ilmaista tunteita. (Saariniemi 2015, 30.)

6 MAAHANMUUTTAJA-ASIAKKAIDEN OHJAUKSESSA HUOMIOITAVIA ASIOITA

Maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa työskenneltäessä on ohjaajan syytä alkuun kerrata ohjaamisen periaatteita. Jokainen taustasta riippumatta arvostaa sitä, että heidän läsnäoloa arvostetaan ja heistä ollaan aidosti kiinnostuneita. Tämä on vuorovaikutuksen ja motivaation kannalta oleellista. Helposti ajatellaan ohjaamisen olevan suoritusvaatimusten tai valmiiden toimintatapojen siirtämistä ohjattavalle, mutta sitä sen ei tule olla. Ohjauksen on oltava sellaista, että se mahdollistaa uuden tiedon liittämisen aikaisempiin kokemuksiin. On suositeltavaa, että ohjaajalla on aitoa kiinnostusta monikulttuurisuudesta ja kansainvälisyydestä. (Hohto 2014.)

Ohjaajan on hyvä tietää maahanmuuttajan työskentelyä koskevat kulttuuriset ehdot siltä varalta, että työskentelyyn sisältyy jotakin sellaista, mikä ei uskonnon tai muiden arvojen vuoksi ole sopivaa. Tähän asiaan ei ole selkeää ohjetta, sillä saman uskonnon sisällä asioita voidaan tulkita eri tavoin. Usein maahanmuuttajataustaiset henkilöt suhtautuvat asioihin yksilöllisesti ja erottaen työpaikalla olevan kulttuurin kotona noudatettavasta. Asioista on hyvä keskustella aina etukäteen ja pitää mielessä toisen ihmisen tahtoa kunnioittavan asenteen. (Hohto 2014.) Maahanmuuttajanaيسille suunnatussa kuvataidetoiminnassa on mahdollista, että islaminuskontoa tunnustavat naiset eivät pidä toimintaa soveliaana eivätkä tämän vuoksi halua siihen osallistua. Islamin uskolla on omat arvokäsitteensä kuvataiteen, musiikin ja liikunnan suhteen.

Ohjaajan kannattaa unohtaa kaikki ennakkokäsityksensä ja stereotypiansa kulttuureista ja uskonnoista. On hyvä olla kiinnostunut ohjattavista, keskustella avoimesti ja kysyä rohkeasti esimerkiksi, mistä henkilö tulee ja mitä hän on tehnyt aikaisemmin. Monissa kulttuureissa kiinnostuksen osoitus katsotaan kohteliaisuudeksi. Täytyy kuitenkin muistaa hienotunteisuus varsinkin pakolaistaustaisten henkilöiden kanssa keskusteltaessa. Asiallinen keskustelu toimii aina rohkaisevana kannusteena lisäen ja vahvistaen myös suomen kielen valmiuksia. (Hohto 2014.)

Taiteellinen työskentely voi tuntua vieraalta. Lisäksi itsekritiikki, muiden arvostelun pelko sekä mahdolliset tulkinnat lopputuloksesta vaikeuttavat luovaan

työskentelyyn ryhtymistä. Tämänkin vuoksi on tärkeää saada luoduksi mahdollisimman avoin ja vapautunut ilmapiiri. Taideryhmässä toimijan tulee saada kokea hyväksyntää ja ymmärrystä voidakseen luottaa ohjaajaan sekä vapautukseen prosessiin. (Tammi 2011, 50.)

Taidetyöskentelyssä ohjaajan on tiedostettava oma suhtautumisensa teoksiin. Arvostavalla suhtautumistavalla on merkitystä luotaessa ryhmän yhteistä normistoa. Oikeaan malliin kuuluu kaikenlaisten kuvien hyväksyminen ja arvostaminen sekä kannustaminen keskinäiseen rohkaisuun. Minkäänlainen tulkinta tai arvostelu ei kuulu toimintaan. Pelkästään tekijälle kuuluu oikeus kuvan tulkintaan, ja hän voi puhua siitä haluamallaan tavalla. Tieto siitä, että kuvan on mahdollista saada positiivista huomiota ja kommentteja ryhmän muilta jäseniltä, motivoi yksilön kuvallista tuotantoa. (Mantere 1991, 102–105, 108.)

6.1 Ohjaaminen on dialogia ja vuorovaikutusta

Ohjaustapahtuma perustuu vuorovaikutteiseen keskusteluun, jonka tulee kannustaa ohjattavaa käyttämään omaa osaamistaan ja vahvuuksiaan sekä kielitaitoaan. Ohjaaja on avainasemassa keskustellessa vuorovaikutteisesti ohjattavien kanssa niin, että heidän on mahdollista keskustelun lomassa tutustua suomalaiseen kulttuuriin, ajatustapoihin ja suomen kieleen. Keskusteluun johtaminen on ohjaajan vastuulla, puhetta tai keskustelua ei yleensä ole liikaa. Ohjaajan on hyvä toimia esimerkkinä, kertoa itsestään, osaamisestaan ja työstään sekä tarpeistaan ohjattaville. Tämä toimii esimerkkinä kannustaen maahanmuuttajanaisia kertomaan samalla tavalla omista ajatuksistaan ja tarpeistaan. (Hohto 2014.)

Ohjaajan on osattava kiinnittää huomiota puhetapaansa niin, että puhe on riittävän hidasta ja lauseet sekä yksittäiset sana ovat mahdollisimman selkeitä. Tavoiteltavaa on käyttää selkokieltä, joka on mukautettu sanastoltaan ja rakenteeltaan ymmärrettävämmäksi. Puheessa on hyvä olla sopivia taukoja, ja sen tulisi olla kirjakieltä. Yleiskielisiä sanontoja olisi syytä välttää. Suositeltavaa on käyttää suoraa sanajärjestystä kuten: *”kuka tekee, mitä, missä milloin ja miten?”* Ohjaajan on hyvä käyttää myönteisiä ilmaisuja kuten *”tee näin”* negatiivisten *”älä tee näin”* sijaan. Silloin, kun ohjaaja ei ole varma viestin ymmärtämisestä, voi asiaa varmistaa kysymällä tai pyytämällä asiakasta kertamaan asian keskeinen sisältö. (Puroaho & Leppänen 2013, 53.)

Vastavuoroisuus koetaan aina tärkeäksi, jonka lisäksi tulee olla halua ymmärtää ja kuunnella toisen näkökohtia. Vuorovaikutustilanteessa osapuolilta vaaditaan hyvää läsnäolon taitoa. Hyvä vuorovaikutus on arvostamisen tunnetta sekä läsnäolon ja keskustelun taitoa hyvän ilmapiirin vallitessa ja ihmisen tullessa kuulluksi. Voidakseen tukea vuorovaikutusta tulee ohjaajan kehittää vuorovaikutustaitojaan sekä pitää mielessään se, ettei itsestäänselvyiksi ole. (Puroaho & Leppänen 2013, 61.)

6.2 Kulttuurin vaikutus ryhmätoimintaan

Työntekijän kannalta ohjauksesta tulee aina monimuotoisempaa ja haasteellisempaa silloin, kun ryhmässä on jäseniä eri kulttuureista. Ohjaajan on tässä tapauksessa huomioitava ryhmän vuorovaikutukseen vaikuttavat, erilaisista kulttuureista ja niiden eroista aiheutuvat mahdolliset haasteet. Maahanmuuttajat tuovat monikulttuuriseen ryhmään aina mukanaan myös oman lähtökulttuurinsa. Heidän on myös etsittävä paikkansa ja sopeuduttava uuden kotimaan kulttuuriin. Tähän henkilökohtaiseen sopeutumisprosessiin tuo jokainen mukanaan myös lähtökulttuurista peräisin olevan oman kehitystehtävänsä. (Puukari & Taajamo 2007, 9.)

On huomioitava, että siirtyminen uuteen maahan on maahanmuuttajalle monin tavoin haasteellista. He joutuvat pohtimaan uudella tavalla omaa identiteettiään sekä kohtaaman uusien käytäntöjen ja rakenteiden haasteita kuten uuden kielen, koulutusjärjestelmän, elinkeinoelämän. Uusia haasteita tulee myös työ- ja sosiaalisen vuorovaikutuksen muodossa. Tutkittaessa kulttuurin vaikutusta sopeutumiseen vaikuttavaksi tekijäksi on muodostunut se, mistä kulttuuripiiristä henkilö tulee, sekä uuden ja vanhan kulttuurin ero. (Puukari & Taajamo 2007, 13.)

On hyvä huomioida se, että monella maahanmuuttajalla on monikulttuurinen tausta, minkä lisäksi he ovat yksilöitä. Kokenut ohjaaja on määritellyt kulttuuria seuraavasti: *"Kulttuurin sanotaan olevan paljon enemmän kuin pelkkä tapa puhua, pukeutua ja näyttää ulospäin joltakin. Varsinainen kulttuuri lähtee siitä, miten suhtaudutaan asioihin ja ihmisiin. Kulttuuri sisältää ihmiskäsityksen, joka on hyvin syvällä oleva malli."* (Hohto 2014.)

Uuteen kulttuuriin tutustuminen saattaa tuntua työläältä, sillä se vaatii samalla myös oman kulttuurimme pohdintaa. Kertoessamme omasta kulttuuristamme

saattavat itsestään selvyydet joutua uuteen valoon. Maahanmuuttaja voi tahottomaan joutua kyseenalaistamaan valtakulttuurin ja tulla torjutuksi. Hän on kuitenkin yleensä halukas oppimaan ja ymmärtämään suomalaista valtakulttuuria, vaikka se poikkeaisi oman kulttuurin vaatimuksista. Maahanmuuttaja-asiakkaan on helpompi ymmärtää ja hyväksyä kulttuurien välisiä eroja ja uusia toimintatapoja silloin, kun hänelle kerrottu, miten kyseisiin tapoihin on päädytty. Hyödyllistä on heti alussa opettaa ohjattavalle seuraavat kysymykset: *”Mitä täällä tehdään?”*, *”Miten täällä tehdään?”* ja *”Miksi täällä tehdään näin?”*. (Hohto 2014.)

Monikulttuurisessa kohtaamisessa tulisi kiinnittää erityistä huomiota omaan keholliseen viestintään ja viestintätyyliin. Tärkeää on se, miten tulee nähdä eikä se miltä näyttää. Suurempi merkitys on sillä, miten asia esitetään kuin sillä, mitä sanotaan. Tosiasiassa me kaikki viestimme tiedostamatta kulttuurisidonnaisesti. Tuloksena voi olla väärinymmärryksiä kuulijan ymmärtäessä viestin toisin kuin ilmaisija on tarkoittanut. (Puroaho & Leppänen 2013, 37.)

Merkittävimmät kulttuurien väliset erot ovat muodostuneet yksilö- ja yhteisökeskeisten kulttuurien välille. Länsimainen yksilökeskeinen kulttuuri korostaa yksilön keskeistä asemaa omine oikeuksineen ja valintoineen. Tämä voidaan nähdä itsekkäänä ja yhteisöllisyyttä väheksyvänä. Yhteisöllisistä kulttuureista saapuneilla korostuu yhteisön merkitys, he näkevät itsensä suhteessa yhteisöön, perheeseen ja sukuun. On aina vaativampaa siirtyä yhteisökeskeisestä kulttuurista yksilökeskeiseen kulttuuriin tai päinvastoin kuin siirtyä oman kulttuuripiirin sisällä uuteen maahan. Haastavimpana muutokset on koettu silloin, kun ne johtuvat pakolaisuudesta. (Puukari & Taajamo 2007, 13.)

7 TOIMINNAN TOTEUTUS

7.1 Työsuunnitelma

Neuvottelin opinnäytetyöstä Sotek-säätiön kuntouttavan työtoiminnan asiakaskoordinaattorin kanssa ensimmäisen kerran toukokuussa 2015. Aihe toiminnalliseen opinnäytetyöhön maahanmuuttajaisille suunnatusta kuvataide-ryhmästä tuli tilaajan taholta. Se oli aiheena toivomusteni mukainen. Aiheen valintaan on vaikuttanut työnantajani kiinnostus maahanmuuttajaisille suunnatun kuntouttavan työtoiminnan kehittämiseksi lisäämällä toimintaan luovia toimintoja kuten kuvataidetta. Toiminnan avulla on mahdollista selvittää kuva-

taideterapeuttisten menetelmien soveltuvuutta osana maahanmuuttajanaisten kuntouttavaa työtoimintaa. Toimintaa on jatkossa mahdollista jatkaa ja valmistaa opinnäytetyötä hyödyntää ohjattaessa vastaavia ryhmiä.

Omia tavoitteitani opinnäytetyössä oli päästä soveltamaan aikaisempia kuvataideopintoja ja kokemustani ryhmien ohjauksesta opinnäytetyön toiminnallisessa osuudessa. Opinnäytetyöhön yhdistyy vielä teoreettinen osuus, jolla jo itsessään on ammattitaitoa vahvistava merkitys. Toivomukseni on hyödyntää saamaani kokemusta työssäni sekä mahdollisissa jatko-opinnoissa.

Vastasin itsenäisesti toiminnan sisällöstä ja ryhmän ohjauksesta. Sain vaikuttaa myös toteutuksen aikatauluun. Jokaiselle kerralle oli valittu oma teema, jonka lisäksi jokainen kerta piti sisällään suunnittelun, varsinaisen toiminnan ja palautekeskustelun. Kerroin etukäteen myös siitä, että viimeisellä kerralla valitsemme yhdessä työsaliin näytteille ripustettavat työt. Toiminnallinen osuus toteutui kokonaisuudessaan helmikuun 2016 aikana.

Ryhmätoiminta oli sovittu pidettäväksi useampana ryhmäkertana ennalta sovituna aikana. Taideryhmä kokoontui neljä kertaa aamupäivisin kahtena perättäisenä päivänä viikon välein. Aikaa toiminnalle oli varattu kaksi tuntia kerrallaan. Tähän sisältyi valmistautuminen, kuvanteko ja kuvista puhuminen kuvan, toiminnan ja palautteen muodostaessa lähtökohdat. Ryhmätoiminnan arvioimiseksi sovin tilaajan kanssa käytettävän sekä suoraa osallistujien antamaa että havaintoihini perustuvaa palautetta.

7.2 Lähtökohtia

Ohjaajaan tehtävänä minulla oli valita lukuisista eri vaihtoehdoista ja niiden sovellutuksista ryhmälle parhaiten sopiva toimintatapa. Toiminnassani ekspressiivisiä kuvataidemenetelmiä edusti tehdyn työn jatkuminen seuraavassa työssä sekä periaate, että itse toiminta on tärkeämpää kuin lopputulos. Myöskään valmiita töitä ei tulkinnut muut kuin tekijä itse ja silloinkin vain halutesaan. Toiminta perustuu abstraktiin ilmaisuun eikä vaadi mitään aikaisempia taideopintoja. Tehtävänäni oli luoda vapaamuotoisen aiheen avulla eräänlaiset raamit työskentelylle sekä antaa opastusta materiaalien käytössä vaikuttamatta kuitenkaan millään tavalla työn lopputulokseen.

Maahanmuuttajanaisten ryhmä valikoitui toiminnan esittelyn jälkeen heidän oman mielenkiintonsa perusteella. En tuntenut etukäteen ketään ryhmään

osallistunutta. Olin miettinyt valmiiksi aiheita, joita saatoinkin käyttää toiminnassa. Olin myös ajatellut ottaa ensimmäiseksi tehtäväksi taideryhmälle yhteisen ryhmämaalauksen. Seuraavat aiheet valitsin edellisen kerran loputtua intuitiivisesti sen mukaan, miltä työskentely oli sillä hetkellä tuntunut. Lupasin jokaisen kerran lopussa, että seuraavalla kerralla on taas uudet aiheet. Käytin aiheina ennestään tuntemiani menetelmiä, joihin olin perehtynyt taideterapiakurssilla sekä kirjallisuuden esimerkkien avulla. Aiheiden valintaan vaikutti nopea ja yksinkertainen toteutus tapa, joka oli helppo ohjeistaa. Ajattelin helpon ja vapaan työstettävyyden mahdollistavan luovuuden tunteen.

Heti alussa oli havaittavissa osallistujien epäröivä ennakoasenne ja pelko epäonnistumisesta. Naisten varautunut asenne toimintaa kohtaan ja vähäinen suomen kielen käyttö sai minut luopumaan siitä ajatuksesta, että kuvien myötä syntyneistä ajatuksista olisi joko kirjoitettu tai kerrottu esimerkiksi runomuodossa. Lisäksi on huomioitava, että ekspressiivisen taideterapian menetelmät pohjaavat vapaaehtoisuuteen, joten kannustin heitä kertomaan ajatuksistaan sen, mitä he halusivat vapaaehtoisesti sanoa. Kuvat voidaan myös esittää liikkeen esimerkiksi tanssin avulla. Toimintaan varattu tila oli ryhmätilaksi kuitenkin sen verran ahdas, ettei liikunta tullut tällä kertaa kyseeseen.

7.3 Valmistautuminen

Työsuunnitelman toiminnallisen osuuden alkoi aloitusinfolla kohderyhmälle eli asiasta kiinnostuneille Sotek-säätiön kuntouttavan työtoiminnan maahanmuuttajanaisille. Sisällytin aloitusinfoon Power Point -esityksen, jonka avulla kerroin opinnäytetyöstäni ja ekspressiivisestä kuvataideterapiasta sekä siitä, miten ekspressiivinen kuvataideterapia liittyy tulevan taideryhmän toimintaan. Samalla sovimme ryhmän aikataulusta ja sisällöstä.

Toiminta alkoi alustavalla tiedostustilaisuudella Sotek-säätiöllä työtilojen yhteydessä sijaitsevassa kokoustilassa. Tiedostustilaisuudesta oli kerrottu maahanmuuttajanaisille etukäteen henkilökunnan toimesta ja pyydetty asiasta kiinnostuneita paikalle kuuntelemaan. Tiedostustilaisuus toimi samalla myös ryhmän valmistelevana ja ohjeistavana tilaisuutena, jossa sovimme osallistujat ja ryhmien aikataulut.

Olin valmistellut tiedostustilaisuutta varten esityksen, jonka avulla kerroin opinnäytetyöni toiminnallisen osuuden suunnitelmasta ja siihen sisältyvästä

ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmästä, jota tulini soveltamaan kyseisessä ryhmätoiminnassa. Esityksessä olevat diat sisälsivät kuvia ekspressiivisessä taideterapiassa tehdyistä töistä. Pyrin madaltamaan osallistumiseen liittyvää kynnystä näyttämällä dioja mahdollisimman helposti syntyneistä ja abstrakteista töistä.

Ensimmäiseksi kerroin, ettei kenenkään töitä tulla analysoimaan millään tavalla. Ainoastaan tulen kysymään osallistujilta mielipiteitä toiminnasta ja siitä, mitä ajatuksia työskentely on mahdollisesti herättänyt. Oma merkityksensä tuli olemaan myös valmiin työn kanssa seurustelussa sekä työn jakamisessa muun ryhmän kanssa. Kyseisessä menetelmässä taiteelliselle työlle ei aseteta minkäänlaisia kriteerejä. (Rankanen ym. 2007, 195). Kerroin siitä, että tämä toiminta sopii kaikille. Tämä ryhmä oli kuitenkin ajateltu yksinomaan maahanmuuttajanaisia silmälläpitäen.

Kerroin luovien toimintojen olevan hyvää vastapainoa ja vaihtelua ohjatulle työtoiminnalle. Perustelin ryhmässä käytettävien ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmien käyttöä sillä, että toiminta antoi mahdollisuuksia hyvinvoinnin, luovuuden ja mielikuvituksen lisäämiseksi. Korostin myös sitä, ettei tavoitteena ole pyrkiä taiteelliseen lopputulokseen ja että kriittisyys tuli tässä unohtaa. Tärkeää on itse tekeminen ja yhdessä olo ei valmis tuote. Käytettävän menetelmän etuja on se, ettei osallistuminen vaadi aikaisempaa osaamista. (Mantere 1991, 26).

Tammen (2011, 50) mukaan, on usein uuden toiminnan edessä nähtävissä, että ihmisillä on usein omia ennakkoluuloja. Heidän on myös havaittu vastustavan luovaan ja kokeelliseen toimintaan ryhtymistä. Tämä oli nähtävissä alussa naisten empivänä asenteena esitellessäni tulevaa toimintaa.

7.4 Osallistujat

Kuusi naista Sotek-säätiön käsityöpajalta ilmoitti halukkuutensa osallistua kuvataideryhmään. Naiset olivat lähtöisin kolmesta eri maasta: Venäjältä, Burmasta ja Ruandasta. Naisten iät asettuivat 30 ja 54 vuoden välille. Suomessa he ovat asuneet kuudesta kahdeksaan vuotta. Kotoutumisen piirissä olo oli heillä päättynyt, mikä on edellytyksenä kuntouttavaan työtoimintaan osallistumiselle.

Venäjältä tulleet naiset ovat tulleet Suomeen perheiden yhdistämisen sekä Inkerin Suomalaisen taustan perusteella. Burmasta ja Ruandasta tulleet ovat turvapaikan hakijoina. Osalla heistä on lähtömaasta hankittu koulutus sekä työkokemusta. Jollakin heistä on ammatillinen koulutus. Osalta puuttui kirjoitustaito kokonaan kielitaidon perustuessa pelkkään heimokieleeseen. Tässä tapauksessa aikaisempi lähtömaassa hankittu työkokemus saattoi perustua maanviljelykseen ja kotitöihin. Naisilla olevia lähtömaassa hankittuja ammatillisia tutkintoja olivat sairaanhoitajan, kampaajan sekä elektroniikka-asentajan tutkinnot. Yhdellä heistä on Suomessa hankittu ammattitutkinto. Täällä saatu työkokemus perustui kaikilla yksinomaan työkokeiluun ja kuntouttavaan työtoimintaan eli heillä ei ollut varsinaista työsopimussuhteeseen perustuvaa työkokemusta lainkaan

Taideryhmään osallistuvien maahanmuuttajanaisten työllistymisessä on nähtävissä samoja haasteita, mitä tutkimusten mukaan yleisesti maahanmuuttajanaisten kohdalla on. Jokainen heistä oli käynyt sovitut kielikurssit. Kuitenkin kielitaito vaatii heillä vielä paljon vahvistamista, mikä oli kirjattuna heillä tavoitteisiinsakin. Yksi syy heikkoon kielitaitoon on se, että he ovat olleet lasten kanssa kotona suurimman osan Suomessa oloajasta. Työllistymisen motivaatioon on vaikuttanut myös perhesuhteet kuten päiväkotikäiset lapset ja se, että lastenhoidon ohessa työssäkäynti koetaan raskaaksi.

Suurella osalla kuntouttavan työtoiminnan maahanmuuttajanaisista on henkilökunnan mukaan havaittavaa näköalattomuutta tulevaisuuden suhteen. Ongelmia työssä jaksamiseen tuovat terveydelliset ongelmat, jotka vaikuttavat myös työmotivaatioon. Terveydentilan kartoitus kuuluukin Sotek-säätiöllä yhtenä osana kuntouttavaan työtoimintaan. Maahanmuuttajanaisilla on usein fyysisiä ja psyykkisiä ongelmia sekä suoranaisia traumoja. Tavallaan on jo totuttu siihen ajatukseen, ettei elämää ole voinut suunnitella. Se on ollut tässä ja nyt.

7.5 Tila ja välineet

Käytettävän tilan tuli mielellään olla rauhallinen ja erillään muusta toiminnasta. Saimme varattua ryhmän käyttöön oman erillisen tilan, suljettavan huoneen, jota käytettiin normaalisti säätiön yhtenä kokoustilana. Huoneessa oleva suurehko pöytä toimi työskentelyalustana. Annolan (1996, 165) mukaan taideterapeuttisessa ryhmätoiminnassa on yleisesti tapana työskennellä lattialla istu-

en. Ehdotin, että työskentelisimme lattialla istuen, mutta ryhmän osallistujat halusivat ehdottomasti käyttää ryhmätilassa olevaa isoa pöytää työskentelyalustana. Tilaan tuli ikkunoista sopivasti päivänvaloa, ja pöydän ympärillä oli riittävästi tilaa liikkua. Huoneessa oli myös aputaso väreille, papereille ja muille tarvikkeille.

Tarvittaviin välineisiin kuului erikokoisia papereita, paksuja valkaistuja painopapereita sekä ruskeaa voimapaperia. Piirustusvälineinä käytettiin väriliituja, peitevärinappeja, pulloissa olevia vesiliukoisia peitevärimaaleja ja akryylimaa- leja. Kertakäyttölautaset toimivat paletteina nestemäisille väreille. Lisäksi oli muovikuppeja vettä ja värejä varten. Itse maalaamiseen käytettiin leveitä harjassiveltimiä kokoa 10–20 mm sekä vesivärisiveltimiä, jotka olivat kokoa 14–16. Kuvakollaasien tekoa varten oli varattu erilaisia aikakausilehtiä, saksia ja liimaa.

7.6 Arviointisuunnitelma

Arvioinnissa käytettiin ryhmän antamaa palautetta sekä omaan havainnointiin perustuvaa arviointia. Jokaisen ryhmäkerran lopussa käydyssä keskustelussa puhuttiin siitä, miltä työskentely on tuntunut ja mitä ajatuksia se on herättänyt. Mantereen (1991) mukaan ekspressiivisen kuvataideterapian ryhmätoiminnan palautekäytäntöihin liittyy avoin, turvallinen ja kuunteleva ilmapiiri. Pysin tähän toiminnallani onnistuneen palautteen saamiseksi. Palautteen sanotaan kehittävänsä myös yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Mantere (1991, 102–103) kuvaa palautteen antoa niin, että tarkoituksena olisi ensin asettaa valmiit kuvat keskelle kaikkien nähtäväksi. Tähän ei tule sisällyttää pakkoa, vaan jokainen saa asettaa nähtäväksi haluamansa kuvat ja kertoa niistä vapaassa järjestyksessä. Yhdestä kuvasta puhutaan niin kauan, kuin tekijä haluaa siitä puhua. Tämän jälkeen siirrytään seuraavaan. Alussa kaikille on selvitetty se, että muiden tekemien kuvien arvostelu ei kuulu asiaan. Palautetta saa ja tulee antaa vain hyvin positiivisessa mielessä.

Ajatuksena oli että ryhmätoimintaan osallistuvilta saatua taidetoiminnan palautetta on mahdollista hyödyntää toiminnan kehittämisessä. Palautteen perusteella on mahdollista tehdä myös johtopäätöksiä taideterapeuttisten menetelmien soveltuvuudesta maahanmuuttajanaisten kuntouttavaan työtoimintaan. Ajattelin pitää arvioinnin melko huomaamattomana ja taka-alalla ryhmän toi-

minnassa niin, ettei toimintaa koeta ohjaajan tarpeista lähteväksi ja palautteen antoa pakonomaiseksi. Päällimmäiseksi tulisi osallistujien mielikuvissa nousta itse työskentely eikä arvioinnin ja palautteen vaatavuus.

Havainnoidessani ryhmän toimintaa tuli työskentelyn ajaksi siirtyä ohjaajan roolista tarkkailijan rooliin. Tämä on luontevaa, sillä menetelmään kuuluu myös se, että ohjaaja tekee itsestään huomaamattoman työskentelyn ajaksi poistuen taka-alalle tarkkailijan rooliin. Tärkeää on antaa osallistujille täydellinen vapaus luovuuteen sekä olla ohjeistamatta ja puuttumatta varsinaiseen työskentelyyn. Ohjaajan tehtäväksi jää myönteisen palautteen antaminen sekä itseilmaisuuksiin rohkaiseminen ja kannustaminen.

7.7 Ryhmäkerrat

1) Ensimmäinen kerta: yhteismaalaus

Ensimmäinen kerta alkoi yhteismaalauksen teolla. Annola (1996) kuvaa artikkelissaan kuvataideterapia käytännön hoitotyössä yhteismaalauksen käytön hyötyjä, kun kysymyksessä on uusi aloittava ryhmä. Yhteismaalauksen on todettu toimivan ryhmää yhdistävänä, rentouttavana ja vapauttavana harjoituksena. Lisäksi tehtävän avulla on mahdollista saada tuntumaa materiaaleihin ja tutustua muihin ryhmäläisiin.

Ensimmäiseksi pöydälle asetettiin iso paperi, joka kiinnitettiin alustaansa maalinteipillä. Paperin olisi voinut asettaa myös lattialle tai seinälle. Kerrottakoon vielä, että tämä työ tehtiin seisaaltaan, tuolit oli siirretty syrjään. Annoin osallistujien valita leveiden siveltimen joukosta mieleiset siveltimet. Asetin pöydälle nestemäiset värit ja vahaliituja, joista sai vapaasti valita mieleiset värit. Ohjeistin osallistujia täyttämään paperin pintaa erilaisilla väreillä ja väreistä syntyvillä vapailla muodoilla. Sanoin, ettei tarvitse miettiä mitään näköistä tai edes esittävää vaan antaa värien vapaasti levittyä paperin pinnalle ja sekoittautua keskenään.

Paperin pinnan alettua täyttyä ja näyttämään valmiilta, pyysin jokaista valitsemaan teoksesta haluamansa alueen sekä rajaamaan sen sopivan kokoiseksi irti leikkaamista varten. Jokainen leikkasi vuorollaan rajaamansa alueen irti. Ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmien mukaan asetimme kuvat näytteille ja puhuimme niistä. Puhuimme väreistä ja muodoista, joita teoksista löy-

tyi sekä siitä, miltä tekeminen tuntui. Jokaisen työ huomioitiin erikseen ja jokaisesta työstä annettiin positiivista palautetta.

Olin ohjeistanut tekemään maalauksen yhteistyönä niin, että toisen työtä voi jatkaa ja paikkaa pitäisi vaihtaa useamman kerran työn aikana. Ilmeisesti en osannut ilmaista asiaa riittävän ymmärrettävästi, sillä jokainen teki oman maalauksensa eikä liikkunut työn äärestä mihinkään. En puuttunut työskentelyyn sen alettua millään tavalla, sillä yksi menetelmän kulmakivistä on se, että osallistujille annetaan täydellinen työrauha. Manteren (1991, 26) mukaan ohjaajan on vältettävä antamasta työskentelyyn liittyviä ohjeita siitä, miten toiminnassa tulisi edetä. Kuvien tulee antaa syntyä spontaanisti.

Tämä oli ensimmäinen kosketus toimintaan. Olin tyytyväinen siitä, että jokainen uskalsi tarttua siveltimiin ja väreihin. Lopussa pidetty keskustelu oli vähäsanaista. Osallistujista aloittaminen oli tuntunut vaikealle, vaikka se ei ollut ulospäin nähtävissä. Vähäinen palaute oli kuitenkin positiivista: ”tuli hyvä mieli, ajatukset unohtuivat.” Osallistujista näkyi eräällä tavalla helpottunut tunnelma. Minusta vaikutti siltä, että he kokivat onnistuneensa katsellessaan värien peittämää paperia ja leikatessaan mieleisensä alueen isosta paperista toisille esiteltäväksi.

Kuva 1. Ote yhteismaalauksesta.

2) Toinen kerta: työskentelyä suljetuin silmin ja kuva tunteesta, kun asiat ovat menneet hyvin

Toinen kerta alkoi luovalla lämmittelyharjoituksella, jonka tarkoitus oli vähentää kriittisyyttä ja mahdollista aiheen valinnan vaikeutta. Tämän menetelmän valintaan vaikutti sen käyttökelpoisuus aloittelevan ryhmän kanssa työskenneltäessä. Mallin tähän tehtävään olen saanut perehtyessäni kurssilla ekspressiiviseen kuvataideterapiaan. Tehtävässä maalauksen on mahdollista syntyä toiminnan pyrkimyksen mukaan vapaasti ja spontaanisti tavalla, missä luova omaehtoinen prosessi kokemuksineen on valmista työtä tärkeämpää. Merkityksellisiä ja terapeuttisesti toimivia ovat työstä syntyvät tuntemukset ja kokemukset sekä niille annetut merkitykset. (Rankanen ym. 2007, 195.)

Ohjasin jokaista valitsemaan itselle kaksi vahaliitua, yksi liitu molempiin käsiin. Edessä pöydällä oli suurehko tukeva paperi, joka oli kiinnitetty kulmista maalarinteipillä pöytään. Ohjeistin sulkemaan silmät ja piirtämään samanaikaisesti molemmilla käsillä paperiin mielivaltaisia kuvioita. Neuvojin unohtamaan suunnittelun ja antamaan käsille täyden vapauden. Siinä vaiheessa, kun näytti sil-

tä, että kädet hidastuvat ja silmät rakoilevat, annoin luvan avata silmät. Tämän jälkeen piirustusta jatkettiin silmät avoinna samalla etsien kuvasta mielenkiintoisia kohtia, joita tuli vahvistaa ja jatkaa.

Ohjeistin osallistujia tutkimaan valmista kuvaa ja etsimään siitä jokin mielenkiintoinen alue. Tämän jälkeen jatkettiin kuvaa uuteen paperiin käyttämällä inspiraationa tehdyn kuvan mielenkiintoista kohtaa tai kuvan luomaa mielikuvaa. Ekspressiivisessä taideterapiassa myös tehty teos tai osa siitä antaa aiheen seuraavaan työhön muodostaen eräänlaisen ekspressiiviselle taideterapialle ominaisen jatkumon. (Lieppinen 2011,12.)

Annoin ryhmäläisten työstää paperin täyteläiseksi. Kun työ alkoi olla valmis, kysyin heiltä: "Mitä jos maalaus olisi kangas, niin minkä vaatteen siitä tekisit ja missä sinä sitä pitäisit?" Tästä aiheesta keskusteltiin niin, että jokainen sai vuorollaan esitellä työnsä toisille ja kertoa mitä kankaasta tehtäisiin. Jokainen löysi "kankaalle" käyttöä. "Kankaasta" olisi valmistunut t-paita jossa oli enkelin siivet sekä kesähameita, kevät takki ja kodin tekstiilejä kuten pöytäliina sekä matto.

Kuva 2. Työskentelyä suljetuin silmin

Toisen kerran päätteeksi maalattiin kuva siitä, miltä tuntuu kun asiat ovat menneet hyvin. Tammen (2011, 53) mukaan työskentelyssä voidaan suuntautua positiivisella tavalla tulevaisuuteen hakemalla ja löytämällä niitä asioita, jotka ovat menneet hyvin.

Ensin virittäydyttiin hetkeksi pohtimaan omin mielikuvien sitä, mitkä värit sopivat kuvaan silloin, kun asiat ovat menneet hyvin, sekä mitä muotoja paperilla voisi olla kuvaamassa hyvin mennyttä tunnetilaa. Lopussa jokainen esitteli oman positiivisen teoksen ja sanoi muutaman sanan teoksestaan. Oman työn esittely oli tälläkin kertaa niukkasanaista. Kuvat kuitenkin syntyivät vaivattomasti. Näin valoisia kuvia kesästä, kukista, auringosta. Toiveet eivät ulottuneet pitkälle, elettiin kevättalvea ja lähes jokainen haaveili kesästä ja vapaasta. Annoin lopussa hyvää palautetta kaikille rohkeasta ja luovasta työskentelystä.

Kuva 3. Kuva aiheesta, kun asiat ovat menneet hyvin

3) Kolmas kerta: aarrekartta

Kolmannen kerran aiheena oli aarrekartan teko. Aarrekartta, niin kuin se tässä toteutettiin, ei kuulu ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmiin. Aarrekartan teko on liitetty ratkaisukeskeisen kuvataideterapian menetelmiin. Se sopii käytettäväksi ryhmätyöskentelyssä silloin, kun toivotaan osallistujien kertovan omista toiveista ja unelmista. Tämän päivän teemaksi muodostui lause - lupa haaveilla. Aarrekartasta sanotaan, että se on mielen työtapa, jonka avulla voi hahmottaa itselle tärkeitä asioita, minkä kokee tärkeäksi ja mitä elämältä haluaa.

Olin varannut pöydälle aikakauslehtiä, vahaliituja, liimaa, saksia sekä erikoisia tukevia papereita kollaasin pohjaksi. Kerroin aarrekartan tarkoituksesta toimia eräänlaisena visuaalisena tehtävänä itselle tärkeiden asioiden ja toivei-

den esille tuomiseksi. Unelmien sanotaan myös antavan voimavaroja ja auttavan selkeyttämään tavoitteita. Kerroin myös, että aarrekarttaan laitettavat kuvat voivat olla symbolisia. Pohdittavaksi annoin kysymykset: ”Mitä minun olisi hyvä tehdä päästäkseni kohti unelmaa? Minkälaista elämäni on sitten, kun olen saavuttanut unelmani?”

Maahanmuuttajanaيسille tehtävä oli mieleinen. He etsivät aktiivisesti aikakauslehdistä itseään kiinnostavia asioita. Jokaisen aarrekartasta löytyi samoja kotiin ja perheeseen liittyviä asioita. Heillä oli kuvia ruokaan, kotiin ja perheeseen liittyvistä asioista. Viisi kuudesta naisesta haaveili ulkomaanmatkasta. Myös terveys ja sen ylläpito sekä harrastukset, kuten ratsastus ja lemmikkieläimet, olivat edustettuina. Yhden unelmissa oli onnellinen vanhuus puolison kanssa.

Aarrekartan teko koettiin mukavaksi tuokioksi ja huomasi jälkikäteen, että niitä oli ripustettu työsaliin seinälle tekijän oman työpisteen viereen katseltavaksi.

Kuva 4. Afrikkalaisen naisen aarrekartta

4) Neljäs kerta: kuva jostakin rumasta sekä mielikuva

Neljäs ryhmäkerta sisälsi kaksi erillistä tehtävää sekä työsaliin ripustettavien töiden valinnan.

Ensimmäisenä tehtävänä oli ruman teoksen maalaaminen. Minusta aihe on hyvässä mielessä epäsovinnainen mielikuvitusta ruokkiva ja vapauttava. Halusin myös ryhmäkerroiksi valittujen aiheiden olevan mahdollisimman erilaisia.

Lieppisen (2011,12) mukaan ekspressiivisessä kuvataideterapiassa ei ole oikeaa tai väärää tapaa tehdä töitä eivätkä teokset eivät ole rumia tai kauniita. Merkityksellistä hänen mukaansa on työskentelyn avulla syntyvä mieltä virkistävä ja vapauttava vaikutus.

Puhuin siitä, kuinka aina jostain syystä pyritään kauniiseen lopputulokseen, vaikka se ei ole välttämätöntä. Nyt on tarkoitus miettiä, minkälainen on ruma tai edes vähemmän kaunis piirustus. Entä mitkä värit ovat rumia, onko jokin muoto ruma ja miksi. Kuvan voi aivan hyvin tehdä väreistä, joita inhoaa tavoittelematta hienoa lopputulosta.

Tehtävänannon jälkeen oli ensin aluksi hiljaista. Hetken päästä naiset paneutuivat tehtävään annostelemalla valitsemiaan värejä kertakäyttölautaselle ja etsimällä sopivat siveltimet. Toiminnan aikana kuului naurua ja iloista supinaa. Alun hämmennyksestä huolimatta jokainen sai työnsä valmiiksi. Kysyin, mitä tunteita tehtävä herätti. Vastauksista ymmärsin työn tekemisen olleen vapauttavaa ja hauskaa, yhden mielestä kuitenkin jopa hieman inhottavaa.

Kuva 5. Kun kuva on ruma, näyttää se tältä

Toinen viimeisen kerran tehtävistä oli mielikuvaharjoituksen avulla syntyvä kuva. Mielikuvaharjoitus perustui Mantereen (1991, 26) ohjeistukseen mielikuvamatkan hyödyntämisestä kuvallisessa työskentelyssä. Siinä kuvallista työ-

kentelyä edeltävä mielikuvamatka pyritään tekemään mukavassa asennossa rentoutuen ja kuunnellen hitaasti ja rauhallisesti annettuja ohjeita.

Mielikuvaharjoitus voidaan tehdä istuen ja silmät suljettuina kuvittelemalla huoneen olevan sumun täyttämä. Huoneen perällä on jotakin itselle hyvin tärkeää. Kertomuksen mukaan sumu alkaa hälvetä, joten vähitellen on mahdollista nähdä selvästi. Tehtävänä on katsoa, mitä edessä paljastuu. Onko se pelkkä väri, tuntemus vai muoto, joka tuli mieleen. Vai onko se maisema? Maalataan kuva tästä näkymästä. (Mantere 1991, 27.)

Toteutin mielikuvaharjoituksen Manteren (1991) Mielen kuvat -teoksen ohjeistuksen mukaisesti. Mielikuvien käyttö sisältyy ekspressiivisiin menetelmiin niin, että mielikuvasta tehtyyn kuvaan on aina liitetty myös kerrontaa.

Teoksista tuli mielenkiintoisia ja erilaisia. Jokainen kertoi parilla lauseella työstään:

" Ensin näkyi talo ja oviaukosta kukat, mutta sumu tuli takaisin. Ilmestyi näkymä vanhasta lasten elokuvasta jonka muistan. Näkyi ystävä. Näin kesän kukkasineen. Kuvassa on syksy, kun olin pieni. Kuvassani näkyy kotikylä."

Neljännän kerran lopussa levitin kaikkien työ lattialle näytteille ripustamisen valintaa varten. Sanoin, että jokainen saa sanoa mielipiteensä siitä, minkä työn haluaa ripustettavan työsaliin muiden nähtäväksi. Lopputulos oli se, että kaikki työt kelpuutettiin ja haluttiin ripustaa esille.

Kuva 6. Mielikuva, kun sumu hälvenee

8 ARVIOINTI

8.1 Toiminnan merkitys ja tavoitteet

Taideterapeuttisten menetelmien käyttö on herättänyt niin ohjaajien kuin asiakkaiden keskuudessa kiinnostusta. Tilaajan toiveena ja tavoitteena oli aloittaa maahanmuuttajanaisten ryhmätoimintana jotakin uutta, luovaa ja aktiivista toimintaa. Ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmien käytön ryhmätoiminnassa toivottiin aktivoivan maahanmuuttajanaisia pohtimaan ja ilmaisemaan omia toiveitaan ja ajatuksiaan sekä selkeyttävän visualisointia. Toiminta toteutui alussa ilmenneistä ennakkoluuloista huolimatta suunnitellusti. Kun ryhmä sovittuna ajankohtana aloitti, oli osallistujia ilmaantunut sopiva määrä. Yhteensä kuusi maahanmuuttajanaista ilmoittautui. He olivat myös läsnä toiminnassa kaikkina ryhmäkertoina. Taideryhmään osallistumisen kerrottiin olevan täysin vapaaehtoista, joten keskeyttäminenkin olisi voinut tulla kyseeseen.

Toiminnan avulla tavoiteltiin sitä, että maahanmuuttajanaiset ääneen keskustelisivat ja kertoisivat omista toiveistaan ja tulevaisuuden suunnitelmistaan. Osittain tässä onnistuttiin. Ryhmissä saatiin aikaiseksi keskustelua vaikkakin

lyhyesti keskustellen muutaman sanan lauseilla. Joidenkin tuntui olevan hankalaa sanoa suomen kielellä yhtään mitään. Toimintani katsottiin vahvistavan aktivointisuunnitelmaan kirjattuja tavoitteita esimerkiksi aktivoitumista itseilmaisuuksiin ja omien voimavarojen löytämiseen. Kuvataidetyöskentelyn avulla aikaan saadaan luovuutta lisäävä ja voimauttava prosessi. Työskentelyn avulla on mahdollista kartoittaa tulevaisuutta sekä löytää voimavaroja oivaltamisen luovuuden ja onnistumisen avulla. Tilaajan taholta tullessa arvioinnissa huomioitiin se, että naiset osallistuivat halukkaasti jokaiselle ryhmäkerralle ja olisivat olleet halukkaita jatkamaan toiminnan jatkuessa. Jos toiminta ei naisten mielestä olisi ollut mielekästä tai antoisaa, eivät he olisi tulleet toista kertaa.

8.2 Havainnointiin perustuvaa arviointia

Yhteismaalauksen teossa oli nähtävissä ryhmätyön vaikeus siten, että jokainen teki itsenäisesti omaa työtään ottamatta juurikaan yhteyttä muihin mukana olleisiin. Tarkoitin kuitenkin tehtävänannon niin, että yhdessä täytetään paperia siten, että maalipinnat menevät ristiin ja osittain päällekkäin. Työtä tehdessä olisi ollut tarkoitus vaihtaa muutaman kerran paikkaa jatkaen toisen työtä. Ohjetta ei ehkä täysin ymmärretty tai sitten syynä oli jonkinlainen halu ja tapa toimia itsenäisesti, tehdä omaa ei jatkaa toisen omaa. Annettujen ohjeiden tulokinnan vaikeus saattoi johtua sekä puutteellisesta suomen kielen taidosta että omasta ohjaustaidosta kertoa asiat riittävän selkeästi. On hyvinkin mahdollista, että uudestaan, myöhemmin tehtynä yhteismaalauksesta olisi tullut yhteisempi.

Kaikki muut tehtävät onnistuivat suunnitelman mukaisesti. Kaikkien osallistujien kohdalla työskentely oli hyvin keskittyneyttä ja intensiivistä. Osallistujat käyttivät tarkasti kaiken ajan työskentelyyn. Kysymyksiä ei juuri esitetty. Korkeintaan tuli kysymyksiä paperin koosta. Tyytyväisyys valmiiseen työhön näkyi kaikilla kehon kielestä sanallista palautetta selkeämmin. Jokainen heistä saapui paikalle aina hieman sovittua aikaisemmin ja aiheen kuultuaan väreihin sekä siveltimiin tartuttiin välittömästi reippaalla otteella. Epävarmuuden ja pyhäytyneisyyden taukoja oli hyvin vähän tai ei ollenkaan. Työskentelyn aikana osallistujat puhuivat korkeintaan hiukan itsekseen työskentelyn vaikuttaessa hyvin keskittyneelle. Ryhmässä jäsenet huomioivat kuitenkin toisensa ja lähes pyytämättä ojensivat värejä tai muita tarvikkeita niin, että kukaan ei jäänyt paitsioon.

Mielenkiintoista oli kulttuurin vaikutus kuvalliseen ilmaisuun siten, että Aasiasta ja Afrikasta tulleiden töissä näkyi vapaa abstrakti esittämistapa, mikä olikin toivottavaa tähän taideterapeuttiseen menetelmään liittyen. Tarkoitus ei ollut pyrkiä esittävään tuotokseen, vaan antaa värien vapaasti juosta paperin pinnalla samalla katsoen ja myöhemmin kertoen, mitä kuvasta syntyi. Mielenkiintoiseksi tämän toiminnan tekee se, etteivät he ole kertomansa mukaan aikaisemmin juuri ollenkaan harrastaneet kuvataidetta. Menetelmänhän sanotaankin soveltuvan kaikille eikä vaativan kuvataiteeseen liittyvää aikaisempaa osaamista. On todettu, että aikaisempi taiteen harrastaminen voi jopa haitata luovaa prosessia kehittyneen itsekriittisyyden muodossa.

8.3 Ryhmän antama suullinen palaute

Pyysin palautetta osallistujilta jokaisen ryhmäkerran lopussa käydyssä keskustelussa. Pyrin vapaaseen ja välittömään ilmapiiriin vapaamuotoisen keskustelun aikaansaamiseksi. Pyysin heitä kertomaan mielipiteitä taideryhmän toiminnasta, sanomaan edes jotakin. Olisin toivonut enemmän keskustelua, mutta sanallinen palaute oli melko niukkaa, usein vain muutaman sanan mitaista. Uskon, että lyhyisiin parin sanan lauseisiin vaikutti eniten heikko suomen kielen taito, sillä itse työt olivat runsaita.

Esitin osallistujille vaihtoehtoisia kysymyksiä saadakseni vastauksia. Kysyin: ”Oliko alussa työn aloittaminen helppoa, vai oliko se vaikeaa?” Ensimmäisellä kerralla pidetyn palautekierroksen aikana sanottiin aloittamisen olleen ensin vaikeaa, mutta kuitenkin mukavaa. Töitä syntyi vaivattoman näköisesti heti alusta lähtien. Puhuimme myös siitä, mitä tunteita ja ajatuksia syntyi piirtäessä ja maalatessa. Työskentelyn aikana naiset ajattelivat kertomuksensa mukaan kesää, kukkia ja kaikkea kaunista. Maalauksissa näkyi usein kesä ja kesään liittyvä vihreys kukkineen. He kertoivat työskentelyn olevan rauhoittavaa ja ajatusten pysähtyneen. Yksi heistä sanoi työn vaan syntyneen ilman ajatuksia.

Jokaiselta kerralta saatu palaute oli myönteistä. Palautteeksi katsottiin myös se, minkälainen oli tunnelma ja osallistujien olemus. Pyysin lopussa erikseen myös rakentavaa palautetta toiminnan kehittämiseksi kysymällä: ”Mitä voisi tehdä toisin ja mitä te toivoisitte jatkossa tältä kuvataideryhmältä?” Neljä heistä esitti ajatuksen, että olisi toivottavaa saada jatkossa myös kuvataiteen ope- tusta ja ohjatumpaa toimintaa. Kahden mielestä kuitenkin juuri tämä, mitä on ollut, oli hyvä. Aiheet ja ryhmän koko sekä yksittäisen kerran kesto, kaksi tun-

tia, koettiin sopivaksi. Ehdotuksena tuli toivomus työskentelyn helpottamiseksi valmiiden kuvien ja mallien käytöllä. Ohjatumpaa ja esittävämpää toimintaa toivoivat erityisesti Venäjältä tulleet naiset, joilla oli ollut kuvataiteen opetusta oppiaineena.

Kysyin kaikilta osallistujilta heidän aikaisemmasta suhteesta kuvataiteeseen. Toisin kuin Venäjältä tulleet, Ruandasta ja Burmasta tulleet naiset kertoivat, että he eivät ole edes lapsena piirtäneet tai maalanneet. Koulussakaan heillä ei ole ollut kuvataidetta oppiaineena. Ruandasta tullut nainen kertoi aikaisemmista piirustuskokeiluista saaneensa päänsäryn. Osallistuminen kertoo myönteisestä suhtautumisesta toimintaa kohtaan ja se, että heidän täytyi laittaa itsensä likoon, kertoi jo aktiivisesta ja ennakkoluulottomasta asenteesta.

Nähtävissä oli, ettei teoksista kertominen eikä palautteen anto suomen kielellä kuitenkaan ollut maahanmuuttajanaيسille helppoa. Jokainen sai kuitenkin kerrottaa jotakin teoksistaan ja annettua palautetta toiminnasta. Uskon vapaaehtoisen puheenvuoron käyttämisen olleen hyvää suomen kielen ja esiintymisen harjoitusta. Ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmään sanotaan kuuluvan vapaaehtoisuus. Vaikka kuvan tekoon on liitetty kerrontaa, perustuu se vapaaehtoisuuteen. Kuvaa ei tarvitse esitellä muille eikä siitä tarvitse puhua, jos ei itse tätä halua.

8.4 Johtopäätökset ja kehittämishaasteet

Toiminta oli Sotek-säätiön kuntouttavan työtoiminnan maahanmuuttajanaيسille uudenlaista toimintaa. Toiminnan aloitus tuntui uutena asiana haastavalta. Tähän vaikuttivat ennakkoluulojen lisäksi epävarmuus ja tietynlainen ujous kertoa ajatuksistaan ja samalla esitellä omaa tuotantoa. Myös ajatusten ilmaisu suomenkielellä koettiin haastavaksi. Tästä voisi tehdä sen johtopäätöksen, ettei oman luovuuden käyttö ole helppoa kaikille. Tämä oli tilaajan mielestä odotettavissa, sillä maahanmuuttajanaيسien on ollut usein vaikea tuoda julki omia ajatuksia. He ikään kuin mieluiten passiivisena tyytyvät siihen, mitä on tarjolla, kertomatta omaa kantaansa tai toiveitansa.

Kehittämishaasteista nousee ensimmäisenä se, ettei muutamalla ryhmäkerralla pääse alkua pidemmälle. Silloin, kun taidepainotteisella ryhmätoiminnalla pyritään asiakkaan aktivoitumiseen ja uuden kuvallisen ilmaisutavan sisäistämiseen, tulisi toiminnan jatkua ja vakiintua viikoittaiseksi muutaman tunnin

tuokioiksi. Näin toiminnan olisi mahdollista tasaantua ja rauhoittua antaen aikaa ja mahdollisuuksia omalle pohdinnalle. Vakiintuneen toiminnan myötä ryhmä tulisi tutuksi toisilleen ja alun jännitys uusien asioiden edellä jäisi lopulta pois. Useamman ryhmäkerran jälkeen olisi varmasti odotettavissa rohkaistumista ja enemmän ajatusten kerrontaa. Vaatii tietynlaista rohkeutta puhua ryhmässä omista toiveista, tavoitteista ja tulevaisuuden suunnitelmista. Kaikille ei näyttänyt olevan helppoa ilmaista omia sisäsyntyisiä ajatuksiaan muiden kuullen. Ryhmän muodostuminen ja tutustuminen vie joka tapauksessa oman aikansa.

Oman ohjaajatyöskentelyn selkeyteen tulisi mielestäni jatkossa kiinnittää vieläkin enemmän huomiota. Havaitsin, etteivät maahanmuuttajanaiset esitä kysymyksiä, vaikka ohjeita ei aina olisi täysin ymmärretty. Keskusteluun tulisi varata riittävästi aikaa ja pohtia siitä, mikä olisi paras tapa saada keskustelu heräämään. Luulen että tässäkin asiassa auttaa luottamuksen syntyminen, mihin taas vaaditaan aikaa. Naisia oli kuitenkin helppo lähestyä, he vaikuttivat avoimilta ja vastaanottavilta.

Jatkossa ryhmätoimintaa voisi ajatella kehitettävän vielä niin, että ekspressiivisten kuvataide menetelmien lisäksi olisi myös jotakin mallin perusteella tehtyä. Mallina voisi käyttää jokaisen osallistujan itselle tärkeää kuvaa tai osaa siitä. Kuva voisi olla vanha valokuva, maisema tai jopa esine. Näin saataisiin tunne mukaan työskentelyyn. Lisäksi esimerkiksi alussa tulisi olla jotakin taideterapeuttisten menetelmien avulla syntyvää, joka laittaisi mielikuvituksen ja luovuuden liikkeelle. Ryhmää voisi elää ja kehittyä naisten toiveita kuunnellen.

Ekspressiivisen kuvataideterapian menetelmiin kuuluu se, että kuvat syntyvät alitajunnasta edustaen lähinnä abstrakteja muotoja. Kuvista puhuminen auttaisi vähitellen puhumaan omista oivalluksista ja kuvista syntyneistä ajatuksista. Ohjausta tulisi voida antaa lähinnä työjärjestyksestä ja värien teknisestä käytöstä. Kaikenlaisen taiteen tekemisen myötä on odotettavissa voivaroja lisääviä vaikutuksia unohtamatta ryhmän vuorovaikutuksellisia tekijöitä sekä suomen kielen karttumista.

Kokemukseni mukaan kuvataidetoiminta sopii ja on hyödyksi maahanmuuttajanaisten ilmaisun välineenä ja osana monipuolista kuntouttavaa työtoimintaa. Toteutuneet ryhmäkerrat antoivat käytännön tietoa taideterapeuttisten menetelmien käyttökelpoisuudesta sekä kehittämishaasteista maahanmuuttajana-

sille suunnatussa ryhmätoiminnassa. Jokaisen ryhmän jälkeen itselleni jäi tunne, että toiminnassa oli onnistuttu. Otin huomioon sen, että osallistujat eivät mahdollisesti kehtaa sanoa omaa mielipidettään varsinkaan, jos se on negatiivinen. Kuitenkin uskon toiminnan olleen onnistunutta. Tähän onnistumisen tunteeseen vaikutti osallistujien aktiivinen ja positiivinen tapa toimia puheen sijasta. Toiminnan sopivuudesta kertoo myös se, miten osallistujat saapuivat paikalle avoimin mielin ja hyväntuulisina.

Toiminta kuitenkin näytti toteen sen, että monia asioita ja kokemuksia voidaan työstää kuvallisoin keinoin. Osallistujat suostuivat kertomaan asioista ja tunteuksista kuvan avulla. Jatkossa esimerkiksi työelämä tutustumisesta kerrotaan maalauksen tai kuvakollaasin avulla: mitä tunteita vierailu aiheuttaa ja miltä se näyttää kuvana. Ryhmätoiminnan aikana käytävä keskustelu ja vapaaehtoinen teoksesta puhuminen vahvistavat itsetuntoa ja suomen kielen taitoa.

Opinnäytetyötä on mahdollista hyödyntää toimintamallina toteutettaessa ryhmätoimintaa vastaaville asiakasryhmille. Valmista opinnäytetyötä on mahdollista käyttää myös eräänlaisena menetelmäoppaana suunniteltaessa ja toteutettaessa vastaavanlaista toimintaa. Opinnäytetyöhön on koottu monikulttuurisen ryhmän ohjaukseen liittyviä tekijöitä, jotka on hyvä huomioida ryhmätoimintaa toteutettaessa.

Ryhmän tuotoksena syntyi teoksista koottu värikäs näyttely. Tehdyt työt ripustettiin esille työsaliin kaikkien nähtäväksi. Toista syntyi värikäs ja mielenkiintoinen kokonaisuus, joka saattoi joiltakin osin muistuttaa nykytaiteen näyttelyä jossakin päin maailmaa. Työsalissa oleva näyttely toi positiivista huomiota ja näkyvyyttä, sekä myönteistä palautetta tekijöilleen. Se toimi heille voimannuttavana kokemuksena.

9 POHDINTA

Arvioin toimintaani niin, että se toimii yhtenä tapana rohkaista maahanmuuttajajanaisia ilmaisemaan itseään ja ajatuksiaan. Halusin toimintani avulla osoittaa kiinnostusta maahanmuuttajajanaisten mielipiteistä, toiveista ja ajatuksista sekä kannustaa ja rohkaista käyttämään kuvataidetta itseilmaisun ja voimaantumisen välineenä.

Olen tyytyväinen siitä, että sain toteuttaa tämän opinnäytetyön. Työ on vastannut kaikilta osin oman mielenkiinnon kohteitani, koska siihen sisältyy kuntouttavaa työtoimintaa, monikulttuurisuutta ja työskentelyä taidetta välineenä käyttäen. Samalla olen voinut kokeilla taideterapeuttisten menetelmien soveltamista ryhmätoimintaan. Pidän aihetta erittäin ajankohtaisena ajatellaan sitten monikulttuurista sosiaalityötä tai kuntouttavan työtoiminnan kehittämistä vastaamaan eri asiakasryhmien tarpeita.

Opinnäytetyöhön liittyvän aineiston tutkiminen, kirjoittaminen ja toiminnallisen osuuden toteuttaminen on kehittänyt itseäni ammatillisesti, lisännyt tietoisuuttani ja kiinnostustani kuvataideterapian käyttömahdollisuuksista.

Kuvataiteen avulla on todella mahdollista ilmaista ajatuksia ja tunnetiloja ilman sanoja. Tällä asialla on suuri merkitys yhteisen kielen ollessa puutteellinen. Uskon, että kuvataiteen ja taideterapeuttisten menetelmien avulla on mahdollista lisätä aktiivisuutta ja vähentää haastavasta elämäntilanteesta johtuvaa näköalattomuutta löytämällä elämästä positiivisia asioita.

Miettiessäni omaa rooliani ohjaajana, voin vain todeta, ettei koskaan voi suunnitella liian hyvin tulevaa ryhmäkertaa. Työskenneltäessä heikosti suomen kieltä käyttävien ihmisten kanssa on erityistä huomiota kiinnitettävä omaan vuorovaikutus- ja ilmaisutaitoon. On osattava olla täydellisesti läsnä vaikuttamatta kuitenkaan millään tavalla luovaan prosessiin. Pidän todennäköisenä sitä, ettei kaikkea sanomaani aina täysin ymmärretty. Minun tulisikin kiinnittää vielä enemmän huomiota omaan tapaan puhua sekä osata hienovaraisesti varmistaa sanomani ymmärrettävyys. Toiminnan ei tule tuottaa epätie-toisuutta ollakseen vaikuttavaa.

Nämä tuokiot maahanmuuttajanaisten kanssa antoivat kuvan monikulttuurisen työn tärkeydestä, monipuolisuudesta ja värikyydestä. Työ maahanmuuttajien parissa on ajankohtaista ja kantavaa. Puhuttaessa maahanmuuttajista, olivat he sitten pakolaisuuden takia tai muuten Suomeen tulleita, ovat juuri naiset se ryhmä, jotka tarvitsee tukea päästäkseen eteenpäin työn tai opintojen avulla. Myönteistä oli se, että he ottivat toiminnan hyvin vastaan ja heistä kuvastui tekemisen ilo. Tästä on hyvä jatkaa.

LÄHTEET

Ahonen-Eerikäinen, H. 1996. Psykososiaalinen työ, terapeutin taide. Teoksessa: Taide psykososiaalisen työn välineenä. Toim. Ahonen-Eerikäinen, H. 2.p. Joensuu: Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu, 9 - 12.

Annola, A. 1996. Kuvataideterapia käytännön hoitotyössä. Teoksessa Taide psykososiaalisen työn välineenä, toim. H. Ahonen-Eerikäinen. 2.painos. Joensuu: Pohjois- Karjalan ammattikorkeakoulu, 132–133.

Aulio, H. 2009. Kuvataideterapian historiaa ja suuntauksia. Teoksessa: Suhteessa kuvaan - kuvataideterapian teoriaa ja käytäntöä. Espoo: Redfina oy. Girard, L., Ihanus, J., Laine, R. Ja Ropponen, M. (toim.), 12–26.

Buchert, U. 2015. Maahanmuuttajuuden institutionaaliset kategoriat. Kuntoutussäätiön tutkimuksia. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Gladdingin, S. T. & Newsomen D. W. 2010. Taide ohjauksessa ja neuvonnassa. Teoksessa Taideterapian käsikirja, Malchiodi C. A. (toim.), 288.

Hohto 2014. Monikulttuurisen ohjauksen vinkit. Saatavavissa: <http://www.hyvan.helsinki.fi/hohtotpo/ohjausvinkit.html> [viitattu 20.4.2016].

Härkäpää, K. 2014. Kokemuksia ja näkemyksiä maahanmuuttajien suomen kielen taidon huomioon ottamisesta kuntoutus- ja työllistymispalveluissa. Työpapereita 67/2014. Kela 2014. Saatavavissa: <http://www.kela.fi/documents/10180/751941/Tyopapereita+67.pdf/96e473d1-9f08-4cff-83be-c5c78e3a65dd> [viitattu 19.12.2015].

Kela 2015. Sosiaalivakuutus. Maahanmuuttajien sosiaaliturvasta perusteellinen tutkimus. Tutkimus & tilastot 24.2.2015. Saatavavissa: <http://sosiaalivakuutus.fi/maahanmuuttajien-sosiaaliturvasta-perusteellinen-tutkimus-2/> [viitattu 3.1.2016].

Kortessalo, P. 2013. Maahanmuuttajanaisten kokemuksia Oulun Seudun Setlementtityöstä. Pro gradu tutkielma. Sosiaalityön koulutusohjelma. Lapin yliopisto. Saatavavissa: <http://lauda.ulapland.fi/handle/10024/61509> [viitattu 10.1.2016].

Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja>. [viitattu 13.1.2016].

Lehtonen, J. 2011. Mielen matriisi ja tietoisuuden taiteellinen ulottuvuus. Teoksessa: Taidepsykoterapia. Psykoanalyttinen näkökulma. Helsinki: Duodecim. Leijala-Marttila M. ja Huttula K. (toim), 78.

Lieppinen, M. 2011. Eheyttävä taideterapia Healing Art Therapy. Taideterapian oppikirja. Tampere: Mediapinta.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 28.12.2012/937 (FINLEX).

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 30.12.2014/1372 (FINLEX).

Mantere M-H, 2007. Taideterapia ja ryhmät. Teoksessa: Taideterapian perusteet. Karisto oy, Hämeenlinna: Kustannus oy Duodecim. Rankanen, M., Hentinen & H., Mantere, M – H., 177–183.

Malchiodi, A. 2010. Ekspressiivinen taideterapia ja monitaiteelliset lähestymistavat. Teoksessa Malchiodi, A. (toim.). Taideterapian käsikirja 2010. UNIPress Suomi 2010. s.145.

Mantere, M.-H. 1991. Mielen kuvat. Helsinki: Vapokustannus.

Mentula, A. 2016. Kunnat torjuvia turvapaikanhakijoille. Kymen Sanomat 11.2.2016, 7.

Martikainen, T. & Tiilikainen, M. 2007. Maahanmuuttajanaiset: Käsitteet, tutkimus ja haasteet. Teoksessa Martikainen, T. ja Tiilikainen, M. (Toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 46/2007. s. 30–31. Saatavissa: http://vaestoliittofbin.directo.fi/@Bin/d532cc90f0118ea0ac6683b9ab7e7b13/1458247756/application/pdf/386433/Maahanmuuttajanaiset_e.pdf [viitattu 17.3.2016].

Puroaho, P. ja Leppänen, J. 2013. Maahanmuuttajien valmennus työpajoilla-opaskirja. Helsinki: Valtakunnallinen työpajajhdistys ry.

Puukari, S. & Taajamo, M. 2007. Kulttuurinen kehitystehtävä monikulttuurisen ohjauksen lähtökohtien hahmottamisessa. Teoksessa: Monikulttuurisuus ja moniammatillisuus ohjaus- ja neuvontatyössä. Jyväskylä. Koulutuksen tutkimuslaitos. Puukari, S. ja Taajamo, M. (toim.). 9 - 10. Saatavissa: <https://ktl.jyu.fi/img/portal/7775/G036.pdf> [viitattu 16.12.2015].

Pärssinen, M. 2015. Yle uutiset 6.10.2015. Saatavissa: http://yle.fi/uutiset/iso_osa_turvapaikanhakijoista_tyollistyy_ajan_myota/83578 [viitattu 20.11.2015].

Rankanen, M., Hentinen, H. & Mantere, M-H. 2007. Taideterapian perusteet. Helsinki: Duodecim.

Rankanen, M. (2011). Jaettuja maisemia – taideterapian tiedon - ja taidon alaa jäsentämässä. Synnyt 3/2011, 17-40. Saatavissa: http://www.academia.edu/5395123/Rankanen_M._2011_.Jaettuja_maisemia_taideterapian_tiedon_-_ja_taidon_alaa_jasentamassa._Synnyt_3_2011_17-40 [viitattu 16.4.2016].

Saariniemi, A. 2015. Maahanmuuttajanaisten kuvataideterapeuttinen toiminta Suupohjan alueella. Opinnäytetyö. Satakunnan ammattikorkeakoulu. Sosiaa-

lialan koulutusohjelma. Saatavissa:

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/94076/Saariniemi_Ane.pdf?sequence=1 [viitattu 8.1.2016].

Salmela J. & Hiekkänen N. 2013. Ratkaisukeskeisen kuvataideterapian oppikirja. Yliopistopaino Helsinki. Solution Models House

Seeskari, D. 2011. Taideterapian ja taidepsykoterapian historiaa. Teoksessa Leijala-Marttila M. ja Huttula K. (toim) 2011. Taidepsykoterapia. Psykoanalyytinen näkökulma. Helsinki: Duodecim, 29–42.

Sisäministeriö. 2015. Turvapaikanhakijat. Saatavissa:

<https://www.intermin.fi/fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat> [viitattu 21.12.2015].

Sisäministeriö. 2016. Turvapaikanhakijat. Saatavissa:

<https://www.intermin.fi/fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat> [viitattu 23.3.2016]

Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntouttavatyötoiminta. Saatavissa:

<http://stm.fi/kuntouttava-tyotoiminta> [viitattu 24.3.2016].

Sotek. 2015. Säätiön toiminta on monipuolista ja prosessien kehittäminen jatkuvaa. Saatavissa: <http://www.sotek.fi/FI/Sotek>. [viitattu 4.10.2015].

Säävälä, M. 2007. Sukupuoli etnisen ymmärryksen keskiössä: Naiseus, avioliitto ja perhe Kosovon albaaninaisten puheessa. Teoksessa: Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 46/2007. Martikainen, T. ja Tiilikainen, M. (Toim.), 77. Saatavissa: http://vaestoliittofbin.directo.fi/@Bin/d532cc90f0118ea0ac6683b9ab7e7b13/1458247756/application/pdf/386433/Maahanmuuttajanaiset_e.pdf [viitattu 17.3.2016].

Tammi, T. 2011. Ekspressiivinen taidetyöskentely. Teoksessa: Taidetyöskentely arjen näyttämöllä. Teoriaa, menetelmiä ja sovelluksia. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Oppimateriaaleja 53. Kuukasjärvi, A., Linnossuo, O. ja Sutinen, J. (toim.), 49–57.

TE-palvelut 2013. Kuntouttava työtoiminta - kunta tukee työllistymistäsi. Päivitetty 30.4.2014. Saatavissa: http://www.te-palvelut.fi/te/fi/tyonhakijalle/tukea_tyollistymiseen/kuntouttava_tyotoiminta/index.html. [viitattu 7.1.2016].

THL. 2014. Kuntouttavan työtoiminnan sisältö. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.thl.fi/fi/web/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/kuntouttava-tyotoiminta/kuntouttavan-tyotoiminnan-sisalto>. [viitattu 4.10.2015].

THL 2015. Maahanmuuttajan oikeus aktivointisuunnitelmaan. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/kuntouttavan-tyotoiminnan->

kasikirja/aktivointisuunnitelma/maahanmuuttajan-oikeus-aktivointisuunnitelmaan. [viitattu 4.10.2015].

Työ- ja elinkeinoministeriö 2015. Maahanmuuttajien kotouttaminen. Päivitetty 1.12.2015. Saatavissa:

https://www.tem.fi/tyo/maahanmuuttajien_kotouttaminen/usein_kysytyt_kysymykset/yleista_maahanmuutosta_ja_maahanmuuttajista. [viitattu 7.1.2016].

Työllistämispalvelut Sotek. Kuntouttavan työtoiminnan opas.

Valkonen, P. 2016. Al-Khafajit palaavat Irakiin. Kymen Sanomat 17.1.2016, 8-9.

Väestöliitto. 2015. Maahanmuuttajien määrä. Saatavissa:

http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja-ja-linkkeja/tilastotietoa/maahanmuuttajat/maahanmuuttajien-maara/ [viitattu 21.12.2015].

Yle uutiset. 2016. Ulkomaat 21.2.2016. Saatavissa:

http://yle.fi/uutiset/naisten_osuus_turvapaikanhakijoista_kasvaa__eurooppa_ei_ole_varautunut_naispakolaisiin/8665080 [viitattu 23.4.2016].

